

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCE

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Η πρόκληση του δημογραφικού ζητήματος: Επιπτώσεις στην ασφάλεια
των κρατών και στην κατανομή της ισχύος.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Φίλιππος Προβίδας

Αθήνα, 2019

Τριμελής επιτροπή

Κωνσταντίνος - Αντώνιος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μαρία – Ελένη Κοππά, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Φίλιππος Προβίδας

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
Abstract.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	8
ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑΣ	8
Πληθυσμός	8
Γονιμότητα, θνησιμότητα και μεταναστευτικές κινήσεις	8
Δημογραφικές Πολιτικές.....	10
Η δημογραφική μετάβαση.....	11
Οι δημογραφικές τάσεις.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	16
ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ	16
Οι υπέρογκοι νεανικοί πληθυσμοί (The youth bulges).....	16
Η αστικοποίηση.....	18
Ο ρόλος του πληθυσμού και η ηλικιακή κατανομή.....	20
Συνέπειες της μετανάστευσης και του προσφυγικού ζητήματος	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	30
ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ	30
Ο πληθυσμός ως παράγοντας ισχύος.....	30
Αρκεί η δημογραφία;	33
Η πτώση της Δύσης	36
Η ανάδυση της Κίνας. Θεωρητικές προβολές.....	38
Το μέλλον της Ευρώπης.....	41
Κατανομή της ισχύος μεταξύ εθνοτικών ομάδων. Το δίλημμα δημογραφικής ασφάλειας.....	43
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	46
Βιβλιογραφία	48

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται το δημογραφικό ζήτημα, τις παγκόσμιες δημογραφικές τάσεις, τα αίτια που τις προκαλούν, όπως και τις συνέπειες που επιφέρουν στο επίπεδο της ασφάλειας και της πολιτικής. Η δημογραφία είναι προάγγελος ευκαιριών και προκλήσεων, πολλαπλασιαστής συγκρούσεων και προόδου, πηγή δύναμης και ευημερίας. Η γονιμότητα, η θνησιμότητα και η μετανάστευση είναι οι κρίσιμοι δημογραφικοί δείκτες που μπορούν να προβλεφτούν με σχετική ακρίβεια και να φανερώσουν τις μελλοντικές εξελίξεις. Εισαγωγικά και στο πρώτο μέρος της εργασίας, αποτυπώνονται οι έννοιες της δημογραφίας, της πολιτικής ασφαλείας και παρουσιάζεται η δημογραφική μετάβαση και οι τάσεις. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται οι επιπτώσεις του δημογραφικού ζητήματος στην ασφάλεια των κρατών, σημειώνοντας τους παράγοντες της αστικοποίησης, της γήρανσης του πληθυσμού σε ορισμένες περιοχές ή του υπέρογκου αριθμού των νέων σε άλλες, όπως φυσικά και της μετανάστευσης. Οι μεγάλες πληθυσμιακές μεταβολές έχουν αντίκτυπο επιπλέον, στην παγκόσμια ισορροπία ισχύος. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι δυνατότητες που προσφέρει η δημογραφία για ανακατανομή της ισχύος μεταξύ κρατών και περιφερειών. Άλλωστε, ένας μεγάλος πληθυσμός δεν αρκεί πάντα για να καταφέρει ένα κράτος να είναι αναθεωρητικό, αλλά απαιτούνται επιπλέον κατακτήσεις. Με τη συνεισφορά της θεωρίας των διεθνών σχέσεων, εκλεκτικιστικά, μεταξύ ρεαλισμού και φιλελευθερισμού κυρίως, αναλύονται οι δυνατότητες να διεκδικήσει η Κίνα ηγεμονική θέση στη παγκόσμια ισορροπία εις βάρος των Η.Π.Α. Επιπλέον, εξετάζονται τόσο οι επιπτώσεις της δημογραφικής πτώσης της Δύσης όσο και το μέλλον της Ευρώπης. Τέλος, η εργασία πραγματεύεται τον τρόπο που οι διαφορετικές δημογραφικές τάσεις μεταξύ εθνοτικών ή θρησκευτικών ομάδων, δημιουργούν διλήμματα ασφαλείας και επηρεάζουν την ισορροπία ισχύος, στο εσωτερικό των κρατών.

Λέξεις – κλειδιά: Δημογραφία, Γονιμότητα, Θνησιμότητα, Μετανάστευση, Ασφάλεια, Γήρανση, Πληθυσμός, Ισχύς.

The Challenge of the Demographic Issue: Consequences for State Security and Power Distribution

Filippos Providas

Abstract

The essay discusses the demographic issue, the global demographic trends and their causes, as well as, their consequences at a political and security level. Demography is a harbinger of challenge and opportunity, a multiplier of conflict and progress and a resource for power and prosperity. Fertility, mortality and migration are the crucial demographic indicators that can be predicted with a relative accuracy and can disclose the future developments. In the introduction and the first chapter the concepts of demography and political security are captured. Furthermore, the demographic transition and the demographic trends are presented. The second chapter examines the impacts of demography on state security, illuminating the factors of urbanization, population aging or youth bulge and migration. Additionally, the significant population changes have an impact on balance of power. The third chapter analyzes the potentiality demography offers to the states in order to redistribute the power. A large population is not always enough to make a state revisionist, but many more achievements are essential. By employing the theory of international relations, mainly realism and liberalism, is examined the probability of USA being replaced by China in the lead of international order. Additionally, the demographic decline of the West is examined, as we do for the future of Europe. Finally, the essay discusses the various demographic trends between different national or religious groups creating security dilemmas, from the viewpoint of internal balance of power.

Keywords: Demography, Fertility, Mortality, Migration, Security, Aging, Population, Power.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λέξη δημογραφία είναι σύνθετη από το «δήμος» (ο οποίος υποδηλώνει τον πληθυσμό της αρχαίας πόλεως) και «γράφειν» (με την έννοια του περιγράφω). Από την ετυμολογία της λέξεως προκύπτει, ότι η δημογραφία περιγράφει τον πληθυσμό, είναι δηλαδή η επιστήμη του πληθυσμού. Ο ελληνικός αυτός όρος χρησιμοποιείται διεθνώς και έχει εισαχθεί σε όλες σχεδόν τις γλώσσες του κόσμου (Σιάμπου, 2004). Με άλλα λόγια είναι η επιστήμη που μελετά τις διακυμάνσεις, τη δομή, την κατανομή και τη σύνθεση των ανθρωπίνων πληθυσμών, όπως και τους παράγοντες που σχετίζονται με τα παραπάνω και εστιάζει στην εκπόνηση εκτιμήσεων και προβλέψεων για το μέγεθος, τα χαρακτηριστικά και τα συστατικά στοιχεία των πληθυσμιακών μεταβολών. Οι χρήσεις της δημογραφίας καλύπτουν ευρύ φάσμα επιστημονικών και πολιτικών ζητημάτων, μεταξύ αυτών η ασφάλεια και η κατανομή της ισχύος μεταξύ των κρατών (Anderson, 2008).

Η Δημογραφία αποτελεί ένα σχετικά νέο επιστημονικό πεδίο με τη δική της αυτονομία και μεθοδολογία. Ο χαρακτήρας της είναι πολυεπιστημονικός και έχει ως αντικείμενο την καταγραφή δημογραφικών γεγονότων, ενώ στηρίζεται τόσο στις θετικές επιστήμες – κυρίως στη Στατιστική - όσο και στις ανθρωπιστικές, ακολουθώντας μια αμφίδρομη σχέση και συσχέτιση μεταξύ τους (Κοτζαμάνης, 2015). Αυτό που κυρίως ενδιαφέρει την επιστήμη είναι η μελέτη της αναπαραγωγής, της φθοράς και της γεωγραφικής κινητικότητας (μετανάστευσης) ενός πληθυσμού. Οι διαδικασίες αυτές καθορίζουν το μέγεθος, την αύξηση και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού και παραπέμπουν στα δημογραφικά φαινόμενα, δηλαδή τη γονιμότητα-γεννητικότητα, τη θνησιμότητα και τη μετανάστευση. Η μελέτη των δημογραφικών φαινομένων είναι συνάρτηση της διαθεσιμότητας στατιστικών δεδομένων που αφορούν στα δημογραφικά γεγονότα, τα οποία είναι οι γεννήσεις, οι θάνατοι και ο αριθμός των μεταναστών.(Τραγάκη, Μπάγκαβος & Ντούνας, 2015). Η δημογραφική μελέτη περιλαμβάνει τρεις φάσεις: την συλλογή των στοιχείων, την ποσοτική ανάλυση και την αναζήτηση σχέσεων αιτίου – αιτιατού. Ο στόχος είναι η ερμηνεία της πορείας των δημογραφικών φαινομένων ως αποτέλεσμα της δράσης πολλαπλών παραγόντων που βρίσκονται πίσω από αυτά, όπως και η πρόβλεψη των εξελίξεων στο βραχύ και μέσο χρόνο. Οι κυριότερες πηγές της δημογραφίας αποτελούνται από τις απογραφές πληθυσμού, τις ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων και θανάτων, τα μητρώα,

τα δημοτολόγια ή τους εκλογικούς καταλόγους, όπως επίσης και τις δειγματοληπτικές έρευνες (Κοτζαμάνης, 2015).

Αν και ως αυτόνομη επιστήμη η δημογραφία είναι νέα, το ενδιαφέρον γύρω από θέματα που αφορούν στο μέγεθος, τη σύνθεση, τη δομή και τη δυναμική του πληθυσμού προϋπήρχε. Ήδη από την αρχαιότητα, οι ηγέτες των λαών είτε επρόκειτο για μονάρχες, αυτοκράτορες, στρατηγούς, πολιτικούς ή θρησκευτικούς ηγέτες, επιθυμούσαν να γνωρίζουν με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τον αριθμό των ατόμων που ζούσαν υπό την ηγεμονία τους. Σύμφωνα με τα ιστορικά ευρήματα, πληθυσμιακές καταμετρήσεις γίνονταν στην αρχαία Αίγυπτο, τη Βαβυλωνία, την Ινδία, τη Μέση Ανατολή, την Ιαπωνία και την Κίνα (Τραγάκη κ.ά, 2015). Για παράδειγμα στον κώδικα Hammurabi (2130 - 2088 π.Χ) και στους Ρωμαίους αυτοκράτορες αποτυπώνεται η σημασία της αύξησης του πληθυσμού και η συσχέτιση του με την αύξηση του στρατού και της ισχύος, ενώ ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης ασχολούνται με ζητήματα ελέγχου του πληθυσμού μέσω αποικιών και μετανάστευσης και εύρυθμης λειτουργίας των πόλεων – κρατών (Anderson, 2008).

Η σημασία του δημογραφικού παράγοντα καθίσταται κρίσιμη και μεγάλης σημασίας, καθώς υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ των δημογραφικών, οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων. Μεγάλα ιστορικά γεγονότα έχουν την εξήγησή τους στο δημογραφικό παράγοντα (τα οποία σχετίζονται είτε με το μέγεθος, είτε με τη σύνθεση του πληθυσμού). Τα δημογραφικά προβλήματα, καθίστανται βαθμιαίως οξύτερα παγκοσμίως, τόσο με οικονομικούς όσο και κοινωνικούς αντίκτυπους (Σιάμπου, 2004).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑΣ

Πληθυσμός

Κεντρική έννοια της δημογραφίας είναι ο πληθυσμός. Ο όρος «πληθυσμός» χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα σύνολο ανθρώπων. Με τη δημογραφική του έννοια, ο πληθυσμός αναφέρεται στους ανθρώπους οι οποίοι ζουν σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Παρά την ευρεία χρήση της, η έννοια της λέξης «πληθυσμός» είναι περίπλοκη. Συχνά, είναι απαραίτητες κάποιες επιπλέον διευκρινίσεις σχετικά με τα κριτήρια προσμέτρησης ενός ατόμου σε έναν πληθυσμό. Για παράδειγμα πρέπει να γίνει ο διαχωρισμός ανάμεσα στο «νόμιμο», το «μόνιμο» ή τον «πραγματικό» πληθυσμό μιας χώρας. Ο όρος πληθυσμός χρησιμοποιείται επίσης για την περιγραφή ενός υποσυνόλου του οποίου το μέγεθος και η δομή μεταβάλλονται ανάλογα με τα άτομα που εισέρχονται σ' αυτό ή εξέρχονται από αυτό. Το δημογραφικό ενδιαφέρον εστιάζεται τόσο στην περιγραφή της κατάστασης ενός πληθυσμού όσο και στη μεταβολή του. Ένας πληθυσμός μεταβάλλεται, ως προς το μέγεθος (αυξάνεται ή μειώνεται), τη σύνθεση (μεταβάλλεται το σχετικό μέγεθος των υπο-ομάδων που τον αποτελούν) και τη δυναμική (αλλάζει ο ρυθμός μεταβολής). Οι μεταβολές αυτές καθορίζονται από την άμεση επίδραση τριών βασικών παραγόντων: των γεννήσεων, των θανάτων και των μετακινήσεων. Η γεννητικότητα, η θνησιμότητα και οι μεταναστευτικές κινήσεις είναι τα κύρια δημογραφικά φαινόμενα και οι βασικές συνιστώσες που μελετούν οι δημογράφοι (Τραγάκη, 2015).

Γονιμότητα, θνησιμότητα και μεταναστευτικές κινήσεις

Η *γονιμότητα* αφορά το μέρος εκείνο της δημογραφικής θεωρίας που αναφέρεται στη μελέτη του φαινομένου των γεννήσεων στον πληθυσμό. Στόχος των δεικτών γονιμότητας είναι η μέτρηση της τάσης ενός πληθυσμού για αναπαραγωγή και αφετέρου η εκτίμηση της γεννητικότητας, ως συνιστώσας της φυσικής κίνησης του πληθυσμού (Τραγάκη, 2015). Ο αριθμός γεννήσεων σε ένα πληθυσμό ανά χρονική περίοδο επηρεάζεται από την κατά ηλικία και φύλο σύνθεση του πληθυσμού, τη γαμηλιότητα καθώς και από άλλα κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά (όπως επίπεδο εκπαίδευσης, εισόδημα, θρήσκευμα). Ο δείκτης γονιμότητας μετρά τις γεννήσεις ανά γυναίκα σε ένα συγκεκριμένο πληθυσμιακό σύνολο. Για την εξασφάλιση της ίδιας πληθυσμιακής πυκνότητας σε ένα σύνολο, της

διατήρησης των γενεών, απαιτείται ο δείκτης γονιμότητας να είναι πάνω από 2,1 γεννήσεις ανά γυναίκα.

Οι στατιστικές της *θνησιμότητας* αποτελούν σημαντικό δείκτη υγείας και ευημερίας ενός πληθυσμού. Παρέχουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το επίπεδο και την αποτελεσματικότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας, και επιτρέπουν την ανάδειξη των διαφοροποιήσεων μεταξύ διακριτών πληθυσμιακών υπο-ομάδων. Οι σχετικοί δείκτες παρέχουν πληροφορίες όχι μόνο σχετικά με τη διαφοροποίηση της θνησιμότητας ανά ηλικία και φύλο, αλλά και ως προς την αιτία θανάτου. Αποτελούν έτσι πολύτιμο εργαλείο τόσο για τη δημογραφία όσο και άλλες επιστήμες (Τραγάκη, 2015).

Ως *μετανάστευση* ορίζεται κάθε μόνιμη μεταβολή στον τόπο διαμονής. Η μετανάστευση είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο του οποίου η ένταση ρυθμίζεται από τις οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Η δημογραφική διάσταση του φαινομένου έχει να κάνει με την επίδραση των πληθυσμιακών μετακινήσεων (είτε πρόκειται για αναχωρήσεις είτε για αφίξεις) στο μέγεθος, τη δομή και τη σύνθεση του πληθυσμού μιας περιοχής. Σε αντίθεση με τη γονιμότητα και τη θνησιμότητα, η μετανάστευση δεν αποτελεί βιολογικό φαινόμενο. Δεν μεταναστεύουν όλοι, ενώ από τα άτομα που μεταναστεύουν, άλλοι επιστρέφουν πίσω στη χώρα τους (παλιννοστούντες), άλλοι όχι, ενώ άλλοι μεταναστεύουν εκ νέου σε άλλο προορισμό. Οι μετακινήσεις είναι άλλοτε ατομικές και άλλοτε ομαδικές. Άλλοτε πληρούνται οι τυπικές προϋποθέσεις και καταγράφονται οι εισοδοί των μεταναστών (documented immigrants) άλλοτε πάλι όχι (undocumented immigrants). Οι διαφορετικές αυτές πτυχές του φαινομένου καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη την καταγραφή των ατόμων που μετακινούνται και κατά συνέπεια δυσκολεύουν τη μέτρηση του φαινομένου (Τραγάκη, 2015).

Οι μεταναστευτικές κινήσεις θεωρούνται από τους ειδικούς ως αναπόφευκτες. Η μείωση του μεταφορικού κόστους, η εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία συχνά μεταφέρει θετική εικόνα για κάποιες χώρες. Επιπλέον, η μετανάστευση έχει αποδειχθεί αποτελεσματική στρατηγική κοινωνικής κινητικότητας, εξαιτίας της άνισης ανάπτυξης στις χώρες προέλευσης, κάτι που αποτελεί και τη βασική αιτία του φαινομένου. Στην εποχή μας, 257 εκατομμύρια άνθρωποι ζούνε εκτός της χώρας καταγωγής τους και αποτελούν το 3.3 % του συνολικού πληθυσμού της γης. Σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε μεταξύ 2015 και 2050 οι κύριες χώρες υποδοχής μεταναστών θα είναι οι ΗΠΑ, Σαουδική Αραβία, Καναδάς, Ηνωμένο Βασίλειο, Αυστραλία και Ρωσία, ενώ οι κύριες χώρες αποστολής θα είναι οι Ινδία, Μπαγκλαντές, Κίνα, Πακιστάν και

Ινδονησία. Πάντοτε όμως, οι μετακινήσεις θα εξαρτώνται από παράγοντες «ώθησης και απώθησης». Από τη μια μεριά η έλλειψη οικονομικών και πολιτικών ευκαιριών και κινήτρων, η ανασφάλεια και η εγκληματικότητα. Από την άλλη μεριά, η έλξη που δημιουργεί η ελπίδα επαγγελματικών ευκαιριών και ο θετικός – μαγνητικός - ρόλος που παίζει η «διασπορά» στην απόφαση ενός δυνητικού μετανάστη (Institute Montaigne, 2018).

Δημογραφικές Πολιτικές

Οι δημογραφικές πολιτικές περιγράφουν τις «παρεμβάσεις» στα δημογραφικά δρώμενα με σκοπό να «προσαρμοστεί» ο πληθυσμός σε εκπεφρασμένους πολιτικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους. Εκφράζει, κατά κάποιο τρόπο, τις σχέσεις κοινωνίας – πληθυσμού, αφού, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, τα δημογραφικά γεγονότα έχουν σημαντικό κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο. Οι πολιτικές αυτές έχουν στόχο να κατευθύνουν ή να αλλάξουν την κίνηση του πληθυσμού ενός συνόλου, χωρικά οριοθετημένου και πολιτικά εξαρτώμενου από μια οντότητα που μπορεί να λαμβάνει αποφάσεις, οι οποίες να είναι άμεσα εκτελεστές. Μια δημογραφική πολιτική οφείλει να αποτελεί τμήμα μιας γενικότερης πολιτικής, λαμβάνοντας υπόψη τους γενικότερους σκοπούς των κοινωνιών. Αντικείμενα παρέμβασης αποτελούν οι βασικές συνιστώσες της δημογραφικής επιστήμης, δηλαδή η γεννητικότητα, η θνησιμότητα και η μετανάστευση (αναχωρήσεις ή αφίξεις) και το πλήθος των παρεμβάσεων είναι αποτέλεσμα της πιθανότητας πραγμάτωσής τους στον πληθυσμό. Φυσικά, σε τέτοιου είδους πολιτικές (πρέπει να) λαμβάνονται υπόψη οι κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες του πληθυσμιακού συνόλου, για να μεγιστοποιηθούν οι πιθανότητες επίτευξης ικανοποιητικού αποτελέσματος. Η «ιδέα» της παρέμβασης στα δημογραφικά δρώμενα προηγείται κατά πολύ της ίδιας της επιστήμης. Εκτός από τη σημασία τους και το ενδιαφέρον που προσέλκυαν από την αρχαιότητα, υπάρχουν παραδείγματα ενεργών πολιτικών παρεμβάσεων για την επιθυμητή σύνθεση και εξέλιξη του πληθυσμού, όπως για παράδειγμα οι Νόμοι του Αύγουστου στη Ρωμαϊκή εποχή. Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε ως παράδειγμα και τις μεταγενέστερες ολοκληρωμένες θεωρίες προβλέψεων του μεγέθους του πληθυσμού και συσχέτισης με την οικονομία και την παραγωγή (π.χ μερκαντιλιστές, Malthus) και στη διατύπωση του Μουσουλμάνου στοχαστή του 14^{ου} αιώνα Ibn Khaldun ότι οι κυκλικές διακυμάνσεις του πληθυσμού συνδέονται άμεσα με τις διακυμάνσεις στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή. (Κοτζαμάνης, 2015).

Η διασφάλιση της συνεχούς ανεξάρτητης υπάρξεως, είναι πρωτίστως σκοπός εκείνων που φέρουν την ευθύνη της λήψεως αποφάσεων για το παρόν και το μέλλον εκάστου κράτους. Η πολιτική δράση των ιθυνόντων για την εξασφάλιση του παραπάνω σκοπού συνιστά την Πολιτική Εθνικής Ασφάλειας. Με τον όρο αυτό χαρακτηρίζεται ένα σύνολο μέτρων, στρατιωτικής, πολιτικο-διπλωματικής και οικονομικής φύσεως, η λήψη των οποίων εγγυάται ότι το κράτος δεν θα εξαναγκασθεί με οποιονδήποτε τρόπο στην εκχώρηση κεκτημένων του, υλικής ή αξιακής φύσεως και ότι θα είναι σε θέση να υπερασπιστεί τις εν λόγω αξίες (Ηλιόπουλος, 2016).

Μελετητές ωστόσο προτείνουν ότι παράλληλα στην Πολιτική για την Εθνική Ασφάλεια εμπίπτει η σχεδίαση μιας πολιτικής εθνικής συνοχής, η οποία αποβλέπει στην πρόληψη ενδεχόμενης διαβρώσεως της εθνικής συνοχής από τάσεις και μεταβολές κοινωνικής, οικονομικής, δημογραφικής και οικολογικής φύσεως, οι επιπτώσεις των οποίων γίνονται αντιληπτές σε βάθος χρόνου. Η βελτίωση των όρων εθνικής ασφάλειας επιτυγχάνεται μέσω μέτρων προστασίας του κοινωνικού ιστού και της δημογραφικής συνοχής καθώς και με τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης του κράτους. Τέλος, η πολιτική για την εθνική ασφάλεια συμπεριλαμβάνει την αμυντική διπλωματία (ενίοτε ονομαζόμενη και στρατιωτική διπλωματία), δηλαδή κρατικές ενέργειες σύνθετης στρατιωτικής και διπλωματικής φύσεως που έχουν ως σκοπό να αυξήσουν και να ενισχύσουν το αίσθημα ασφαλείας του έθνους με τη συνεχή και σωστή συλλογή πληροφοριών για το περιφερειακό και ευρύτερο διεθνές περιβάλλον (Ηλιόπουλος, 2016).

Η δημογραφική μετάβαση

Η δημογραφική μετάβαση προς τη σημερινή πραγματικότητα δεν αποτελεί φαινόμενο των τελευταίων χρόνων, αλλά ξεκίνησε περίπου το 1800 και προβλέπεται να ολοκληρωθεί στο τέλος του αιώνα που διατρέχουμε. Πριν από τους τελευταίους τρεις αιώνες, η διάρκεια της ζωής ήταν σύντομη, οι γεννήσεις ήταν πολλές, η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού ήταν αργή και ο πληθυσμός ήταν ηλικιακά νέος. Κατά τη δημογραφική μετάβαση παρατηρείται αρχικά μείωση της θνησιμότητας, έπειτα μείωση της γονιμότητας, τα οποία προκαλούν αρχικά επιτάχυνση της αύξησης του πληθυσμού και μετά μια πιο σταθερή αύξηση. Τα παραπάνω οδηγούν σε μειωμένη γονιμότητα, αύξηση της ζωής και σε ένα ηλικιακά γηραιότερο πληθυσμό, φαινόμενα που αποτελούν και τις βασικές δημογραφικές τάσεις. (Lee, 2003).

Η δημογραφική μετάβαση παρατηρήθηκε αρχικά στη βορειοδυτική Ευρώπη, όπου κοντά στο έτος 1800, η θνησιμότητα παρουσίασε μια αξιοσημείωτη πτώση. Σε

πολλές χώρες χαμηλού εισοδήματος ωστόσο, η μείωση της θνησιμότητας συνέβη έναν αιώνα αργότερα και κυρίως επιταχύνθηκε με το πέρας του Β΄ παγκόσμιου πολέμου. Το πρώτο στάδιο της μείωσης της θνησιμότητας επιτεύχθηκε λόγω της αντιμετώπισης μεταδοτικών ασθενειών, μέσω της ανάπτυξης κατάλληλων φαρμακευτικών σκευασμάτων και ιατρικών υπηρεσιών. Φυσικά, καταλυτικό ρόλο έπαιξε η καλυτέρευση της δημόσιας και ιδιωτικής υγιεινής, όπως και οι βελτιώσεις στη διατροφή. Οι θάνατοι εξαιτίας λιμού περιορίστηκαν, οι καλύτερες συνθήκες αποθήκευσης τροφής και αγροτικής παραγωγής συνετέλεσαν στην ανάπτυξη πληθυσμού με ισχυρότερο οργανισμό που μπορούσε να αντισταθεί στις ασθένειες. Στις χώρες με πληθυσμό χαμηλού εισοδήματος η μετάβαση στη θνησιμότητα καθυστέρησε μέχρι και πάνω από έναν αιώνα, αλλά επιταχύνθηκε ραγδαίως για τα ιστορικά δεδομένα. Για παράδειγμα στην Ινδία ο μέσος όρος ζωής εκτοξεύθηκε από τα 24 έτη το 1920, στα 62 έτη στις μέρες μας. Για μια πιο ακριβή προσέγγιση στο ζήτημα της θνησιμότητας, χρήσιμη είναι η κατάταξη του Ο.Η.Ε των κρατών σε Περισσότερο, Λιγότερο και Ελάχιστα Αναπτυγμένα Κράτη (More, Less or Least Developed Countries), σύμφωνα με την πρόσφατη κατάσταση της οικονομικής τους ανάπτυξης. Τα φαινόμενα πρώτα λαμβάνουν χώρα στα περισσότερα ανεπτυγμένα κράτη (1,2 δις. ο συνολικός πληθυσμός), έπειτα στα λιγότερα αναπτυγμένα (4,2 δις). Στις ελάχιστα αναπτυγμένες χώρες (0,7 δις), ως επί το πλείστον χώρες της υποσαχάριας Αφρικής, οι τάσεις μείωσης της θνησιμότητας δεν επαληθεύονται, καθώς μολυσματικές και διαδιδόμενες ασθένειες επηρεάζουν σημαντικό μέρος του πληθυσμού τους. (Lee, 2003)

Η μετάβαση στη γονιμότητα επηρεάζει σημαντικά τα δημογραφικά δεδομένα, αφού η οικονομική αλλαγή, η μείωση της παιδικής θνησιμότητας και η βελτίωση της επιβίωσης οδήγησαν σε λιγότερες γεννήσεις ανά γυναίκα. Τα ζευγάρια επενδύουν περισσότερο στην υγεία και την εκπαίδευση λιγότερων σχετικά παιδιών, επομένως δεν επιλέγουν μεγάλο αριθμό παιδιών. Μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο ακολούθησε μια έκρηξη γεννήσεων, το γνωστό «baby-boom», αλλά ήδη από τη δεκαετία του '50 στις περισσότερα ανεπτυγμένες χώρες και τη δεκαετία του '60 στις αναπτυσσόμενες, ο δείκτης γονιμότητας άρχισε να πέφτει, φθάνοντας τα τελευταία χρόνια κοντά στο σημείο αναπλήρωσης (2,1 γεννήσεις ανά γυναίκα) ή και ακόμη χαμηλότερα. Άλλο χαρακτηριστικό που αφορά στη γονιμότητα είναι, ότι η ηλικία του πρώτου γάμου μετακινήθηκε σε μεγαλύτερες ηλικίες στις βιομηχανικές, αλλά και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων (θνησιμότητας,

γονιμότητας) και η διαφορετική γεωγραφική εξάπλωση των φαινομένων, με βασικό κριτήριο την οικονομική ανάπτυξη των κρατών, οδηγεί στην αύξηση του πληθυσμού στις λιγότερο και ελάχιστα αναπτυγμένες χώρες και στη μηδενική, αν όχι αρνητική δημογραφική τάση στις αναπτυγμένες (Lee, 2003).

Το τελευταίο στάδιο της δημογραφικής μετάβασης περιγράφεται από τις μετατοπίσεις στην ηλικιακή διακύμανση του πληθυσμού, οι οποίες συνεχίζονται σε μακρό χρονικό διάστημα, αφού σταθεροποιηθούν τα προηγούμενα στάδια. Στην πρώτη φάση της μετάβασης, όταν η θνησιμότητα μειώνεται και η γονιμότητα παραμένει ακόμη υψηλή, η θνησιμότητα παρουσιάζει πτώση στις νεαρότερες ηλικίες, αυξάνοντας επομένως το ποσοστό των νέων στο γενικό πληθυσμό. Έπεται η αύξηση στις ηλικίες των εργαζομένων, η οποία διαρκεί περίπου 50 χρόνια σύμφωνα με την προηγουμένη παγκόσμια εμπειρία και ολοκληρώνεται με την ταχεία αύξηση των ηλικιωμένων. Η τελευταία φάση, που συμπεριλαμβάνει και τις αναπτυγμένες χώρες, δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Επομένως η δημογραφική μετάβαση είναι εν εξελίξει παντού, μολονότι διαφέρουν τα στάδια μεταξύ των χωρών. (Lee, 2003).

Οι δημογραφικές τάσεις

Η αντίληψη μας για τον κόσμο συχνά διαμορφώνεται από τους γεωγραφικούς χάρτες. Ωστόσο, αυτό δεν μας φανερώνει την απάντηση στο ερώτημα για τις τοποθεσίες εγκατάστασης. Υπάρχουν πολλά και πολύ μικρά σημεία στο χάρτη που έχουν μεγάλους πληθυσμούς, όπως η Σιγκαπούρη, το Χονγκ-Κονγκ ή το Μακάο, ενώ άλλες γεωγραφικές περιοχές πολύ αραιοκατοικημένες, όπως η Γροιλανδία ή η Αυστραλία. Η μορφή του παγκόσμιου χάρτη θα άλλαζε αν δεν τον βλέπαμε με βάση την πραγματική έκταση των χωρών, αλλά του πληθυσμού τους. Η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού έλαβε χώρα μόλις τους τελευταίους αιώνες. Το 1800 ο πληθυσμός ήταν 1 δις, ενώ ο ρυθμός αύξησης του από το 10.000 π.Χ αντιστοιχούσε στο 0,04%. Ο ρυθμός αύξησης άλλαξε δραματικά και κατά τον 20^ο αιώνα ο πληθυσμός αυξανόταν με 2%, φθάνοντας μάλιστα στο σημείο να διπλασιαστεί μεταξύ των ετών 1950 και 1987. Σήμερα ο παγκόσμιος πληθυσμός αριθμεί τα 7,7 δις και οι πολυπληθέστερες χώρες, με τη σειρά, είναι η Κίνα, η Ινδία, οι ΗΠΑ, η Ινδονησία και η Βραζιλία. Η σειρά αυτή όμως προβλέπεται ότι θα αλλάξει με την Ινδία να παίρνει τα ηνία (κατά πολλούς ερευνητές από το 2024) και με τη τάση χώρες όπως οι ευρωπαϊκές, η Ρωσία και η Ιαπωνία να απωλέσουν την σημερινή τους κατάταξη. Η ταχεία αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού αναμένεται να τερματιστεί, καθώς η

δημογραφική μετάβαση σε πολλές χώρες έχει ήδη συντελεστεί (Roser, Richie & Ortiz-Ospina, 2019).

Υπάρχουν δύο βασικές συσχετίσεις που μας βοηθούν να εξηγήσουμε πως το επίπεδο ανάπτυξης μιας περιοχής επηρεάζει το ρυθμό αύξησης του πληθυσμού: πρώτα ο βαθμός γονιμότητας, που είναι και ο πιο ισχυρός παράγοντας που επηρεάζει τις δημογραφικές αλλαγές. Δεύτερη είναι η τάση που παρατηρείται, ότι όσο μια χώρα γίνεται πλουσιότερη, τόσο μειώνεται η γονιμότητα των κατοίκων της. (Roser et al, 2019).

Στο ερώτημα που γεννάται αν οι προβλέψεις για τον παγκόσμιο πληθυσμό είναι ακριβείς ή όχι, χρήσιμη θα ήταν μια ανασκόπηση των προηγούμενων εκτιμήσεων των Ηνωμένων Εθνών, οι οποίες πραγματοποιούνται από το 1968. Από όλες τις προηγούμενες προβλέψεις, φαίνεται ότι προσέγγισαν τα ακριβή νούμερα και επαληθεύτηκαν με τις μεταγενέστερες απογραφές. Φυσικά, υπάρχουν πάντα απρόβλεπτα γεγονότα και αβεβαιότητα, κυρίως όσο εκτείνονται οι προβλέψεις βαθιά στο μέλλον. (Roser et al, 2019).

Η πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετιδίας αποτέλεσε σημείο καμπής στην ανθρώπινη ιστορία, καθώς οι ηλικιωμένοι (60+) ξεπέρασαν τα παιδιά ηλικίας 0-4 ετών, οι κάτοικοι στα αστικά κέντρα ξεπέρασαν αυτούς στις αγροτικές περιοχές και ο παγκόσμιος μέσος όρος ολικής γονιμότητας προσεγγίζει τα επίπεδα του ορίου της αντικατάστασης γενεών (2,1 παιδιά ανά γυναίκα).

Το γεγονός της γήρανσης του πληθυσμού σε περιοχές του πλανήτη, κυρίως στην Ευρασία, έρχεται σε αντίθεση με χώρες, κυρίως στην Αφρική, με τους νέους πληθυσμούς να αυξάνονται αλματωδώς. Η ανθρωπότητα μπαίνει σε φάση «ενηλικίωσης», με το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 60 ετών να προσεγγίζει το 13% του συνολικού. Στις επόμενες δεκαετίες ο μισός πληθυσμός της γης θα κατανέμεται σε περίπου 10 χώρες (Ινδία, Κίνα, Νιγηρία, Κονγκό, Πακιστάν, Αιθιοπία, Τανζανία, ΗΠΑ, Ουγκάντα και Ινδονησία (UN, 2017). Άλλες χώρες θα δουν τους πληθυσμούς τους να συρρικνώνονται, κυρίως στην Ανατολική Ευρώπη και την Ανατολική Ασία, που δοκιμάζονται από πολύ χαμηλά ποσοστά γονιμότητας. Αβεβαιότητα υπάρχει μεταξύ των μελετητών για τον πληθυσμό της Μέσης Ανατολής, ο οποίος φαίνεται να εισέρχεται σε μια φάση της δημοκρατικής μετάβασης που παρατηρήθηκε στην Ευρώπη τις προηγούμενες δεκαετίες, αλλά εντοπίζονται διαφορές μεταξύ στα ποσοστά γονιμότητας και στις πολιτικές για την αύξηση τους μεταξύ των χωρών. Επιπλέον η αβεβαιότητα λόγω των συγκρούσεων κάνει τις προβλέψεις ακόμη

πιο επισφαλείς. Από την άλλη μεριά στην υποσαχάρια Αφρική, παρατηρείται μια ιδιομορφία, όπου διατηρείται στις περισσότερες χώρες η υψηλή γονιμότητα παράλληλα με τη σημαντική πτώση της παιδικής θνησιμότητας και του προσδόκιμου ζωής. Έτσι, η Αφρική αποτελεί με διαφορά την πιο νεανική ήπειρο. Επίσης, όσο αφορά την κατανομή των πληθυσμών ανά θρησκεία, οι προβλέψεις φανερώνουν ότι οι Χριστιανικοί πληθυσμοί θα παρουσιάσουν μια αύξηση, κυρίως λόγω των γεννήσεων στην υποσαχάρια Αφρική, αλλά το έτος 2060 θα είναι σχεδόν ίσοι με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς (Institute Montaigne, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Η πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989 και η κατάρρευση της Σοβιετικής δύο χρόνια αργότερα, προκάλεσαν προσδοκίες για ένα έξτρα «μέρισμα ειρήνης» (Anastasion, D., Cincotta, C. & Englelman, R., 2003), που θα προέκυπτε από τη μείωση των εξοπλιστικών δαπανών από την απελευθέρωση των εντάσεων στην Ευρώπη και την υποστήριξη πολιτικής σταθερότητας στις άλλες περιοχές του πλανήτη. Υπήρχε η προσδοκία, ότι οι βιομηχανικές, ανεπτυγμένες χώρες θα ξόδευαν περισσότερα στη διεθνή βοήθεια και στην κατάπαυση των εντάσεων ανά τον πλανήτη, ή ακόμη ότι οι υπέρογκοι προϋπολογισμοί, που κάποτε κατευθύνονταν για τη διατήρηση τεράστιων στρατιωτικών δυνάμεων, θα κατανέμονταν σε κοινωνικά και οικονομικά προγράμματα. Αυτό το «μέρισμα» όμως, ποτέ δεν προέκυψε. Η πυρηνική απειλή εξασθένησε, αλλά αντικαταστάθηκε γρήγορα από εμφύλιες συρράξεις, επαναστάσεις, εθνικούς πολέμους και τρομοκρατικές επιθέσεις. Στις νέες ανησυχίες προστέθηκε η χρηματοδότηση αυτών των εστιών έντασης, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν μέσω παράνομων ενεργειών και με τη βοήθεια μεταναστών (διασποράς) στις αναπτυγμένες χώρες. Η νέα αυτή εξέλιξη προκάλεσε την έρευνα της ακαδημαϊκής κοινότητας και των υπηρεσιών Πληροφοριών των κρατών, για την αναγνώριση και κατανόηση των συνθηκών που προκαλούν τις εντάσεις. Η έρευνα όλων των φορέων τείνει να καταλήξει σε μια σειρά παραγόντων που έχουν σχέση με την αστάθεια των κρατών στο δρόμο προς τον εκδημοκρατισμό, αλλά και με την εξάρτηση ή την ύπαρξη φυσικών πόρων. Εντοπίστηκε όμως συσχέτιση μεταξύ των εντάσεων με τα δημογραφικά φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα στα μέρη αυτά. Φανερώθηκε η σύνδεση μεταξύ των αρχικών σταδίων της δημογραφικής μετάβασης που λαμβάνει χώρα σε ένα κράτος, με την ανάφλεξη βίαιων φαινομένων. Έτσι, δημιουργείται το ερώτημα για το ποιες δυνάμεις των δημογραφικών φαινομένων συντελούν στην ευπάθεια των κρατών στις αναταραχές και αν η δημογραφία είναι αποκλειστικά υπεύθυνη για αυτό ή αποτελεί αντικατοπτρισμό ευρύτερων αλλαγών σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. (Anastasion et al, 2003).

Οι υπέρογκοι νεανικοί πληθυσμοί (The youth bulges)

Οι νεανικοί πληθυσμοί, σύμφωνα με τους επιστήμονες και μελετητές της δημογραφίας, περιλαμβάνουν τα ηλικιακά όρια 15 – 29 ετών. Το ποσοστό τους επί του συνολικού πληθυσμού είναι αυξημένο στις χώρες που βιώνουν τα πρώιμα ή

μεσαία στάδια της δημογραφικής μετάβασης, δηλαδή εκεί όπου έχει αντιμετωπιστεί η παιδική θνησιμότητα, αλλά ο δείκτης γονιμότητας παραμένει υψηλός. Αυτό στις μέρες μας συμβαίνει κυρίως στην Αφρική, ενώ δευτερευόντως στην Ασία και στην Καραϊβική. Όπου το μεγάλο μερίδιο των νέων στο συνολικό πληθυσμό («δημογραφικό bonus») είχε ευκαιρίες συμμετοχής στην εκπαίδευση ή στην τεχνική κατάρτιση και η ενέργεια των νέων αξιοποιήθηκε από τους εργοδότες και το κράτος, συντελέστηκε οικονομική ώθηση και ανάπτυξη. Επίσης, οι νεανικοί πληθυσμοί δυνητικά μπορούν να πιάσουν για εκδημοκρατισμό και επειδή η δημοκρατία στηρίζεται στην αρχή της πλειοψηφίας, οι πολιτικές αρχές θα ενδιαφέρονται για τη σύνθεση του πληθυσμού και τις ανάγκες της πλειοψηφίας, δηλαδή των νέων ανθρώπων. Ωστόσο, σε πολλές άλλες περιοχές όπου οι εργασιακές ευκαιρίες δεν επαρκούν, οι νεανικοί πληθυσμοί αποτελούν κοινωνική και πολιτική πρόκληση (Ceccoruli, M. & Fassi, E. & Lucarelli, S., 2017).

Το «πλεόνασμα» των νέων, ειδικά των αντρών, έχει συνδεθεί ιστορικά με περιόδους κοινωνικών αναταραχών, милитарισμού, εμφύλιων και διεθνών συγκρούσεων. Έχει υποστηριχθεί στη διεθνή βιβλιογραφία, ότι οι πλεονάζοντες νεανικοί πληθυσμοί παρέχουν ευκαιρίες, όπως και κίνητρα για βία. Σύμφωνα με την δημογραφική οικονομική και τα οικονομικά της εργασίας, το μεγάλο εργατικό δυναμικό, η μεγάλη προσφορά εργασίας δηλαδή, συμπιέζει προς τα κάτω τις εργατικές απολαβές, αναγκάζοντας τους νέους να στρέφονται σε εναλλακτικές προοπτικές, όπως συμμετέχοντας σε στρατολογήσεις παράνομων και επαναστατικών οργανώσεων. Κίνητρα για βία, επιπλέον της ανεργίας, αποτελούν η έλλειψη ίσων ευκαιριών, ένα κλειστό πολιτικό σύστημα και ο συνωστισμός στα αστικά κέντρα. (Urdal, 2005). Κάποιες από τις αναταραχές συνέβαλαν σε δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις (Ανατολική Ασία), ενώ σε άλλες περιπτώσεις η υψηλή ανεργία των νέων αντρών οδήγησε σε στρατιωτικά κινήματα ή σε διακρατικούς πολέμους (απόβαση Ιαπωνίας στη Ματζουρία, 1932). Από την άλλη μεριά όμως, υπάρχουν και τα παραδείγματα άλλων χωρών που επιχείρησαν να μετριάσουν τον πολιτικό κίνδυνο που πηγάζει από τους μεγάλους νεανικούς πληθυσμούς, μέσω δημιουργίας θέσεων εργασίας, ανακατανομής της γεωργικής γης ή ακόμη αποστολής νέων κατοίκων στο εξωτερικό, ως μετανάστες (Anastasion et al, 2003).

Είχε υποστηριχθεί επιπλέον η άποψη, ότι καλλιεργείται στο νεανικό τμήμα του πληθυσμού μια «γενεαλογική συνείδηση». Αυτή η συνείδηση μάλιστα, ενισχύεται από τη γνώση ότι αυτή η νεανική γενιά είναι μεγάλου μεγέθους και δύναμης,

παροτρύνοντας τα μέλη της να δρουν συλλογικά. Ωστόσο, βίαιες συγκρούσεις μεταξύ ομάδων που το μόνο κριτήριο διαχωρισμού τους είναι η ηλικία, αποτελούν σπάνιο φαινόμενο. (Urdal, 2011). Εκεί όμως που η υπεροχή του νεανικού τμήματος στον γενικό πληθυσμό αποτελεί σπουδαίο παράγοντα είναι στο διεθνές, ανταγωνιστικό σύστημα. Μια χώρα με μικρή στρατολογική βάση για την στελέχωση των ενόπλων της δυνάμεων και αύξοντα πληθυσμό άνω των 60, έχει μειονέκτημα έναντι άλλων χωρών με αντίστροφες δημογραφικές τάσεις. Ειδικά, όταν αυτές οι χώρες τυγχάνει να είναι και γειτονικές, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της δικής μας χώρας έναντι στην Τουρκία, δημιουργεί προβλήματα στη στρατηγική ισχύ της. (Βαρβιτσιώτης, 2002). Ενδεικτικά αναφέρουμε, ότι στη χώρα μας το 1978 γεννήθηκαν 89.208 νέοι άνθρωποι, ενώ το 2000 μόλις 50.719. Αν συνυπολογίσουμε τις εκροές των νέων στο εξωτερικό, τη μειωμένη στρατιωτική θητεία, την αστυφιλία και την ερήμωση των παραμεθόριων περιοχών, αντιλαμβανόμαστε τα προβλήματα στην επιστράτευση και στις αμυντικές δυνατότητες. (Μαρτζούκος, 2006).

Η αστικοποίηση

Η έρευνα έχει καταδείξει επίσης ότι υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ των υπέρογκων νεανικών πληθυσμών (και εν γένει της ηλικιακής σύνθεσης των πληθυσμών) με την αστικοποίηση, ιδιαίτερα με την ταχεία εξάπλωση του φαινομένου. Σε παγκόσμιο επίπεδο, περισσότεροι από τους μισούς κατοίκους του πλανήτη, κυρίως νέοι άνθρωποι, ζούνε σε αστικές περιοχές. Οι στατιστικές προβολές για το 2050 δείχνουν ότι το ποσοστό αυτό θα προσεγγίσει το 67%. Η τάση της αστικοποίησης έχει προσελκύσει το ερευνητικό ενδιαφέρον, το οποίο εστιάζει στις αναπτυσσόμενες χώρες της Αφρικής και της Ασίας, καθώς εκεί παρατηρείται η ταχεία εξάπλωση του φαινομένου. Η ιστορική έρευνα φανερώνει ότι οι πληθυσμοί έλκονται από τις πόλεις λόγω περισσότερων και καλύτερων ευκαιριών απασχόλησης, αλλά και για λόγους εκσυγχρονισμού. Στην υποσαχάρια Αφρική παρατηρείται επανεγκατάσταση πληθυσμών λόγω ξηρασίας, πολέμων και έλλειψης καλλιεργήσιμης γης. (Anastasion et al, 2003). Από την πλευρά της οικονομικής επιστήμης, η αστικοποίηση αποτελεί μια ανεξάρτητη από τη δημογραφία διαδικασία και απαραίτητη προϋπόθεση προς την οικονομική ανάπτυξη, αφού οι αγροτικοί πληθυσμοί αποτελούν το αναγκαίο εργατικό δυναμικό της βιομηχανίας. Αυτή όμως η μετάβαση, δημιουργεί πιέσεις στην εκπαίδευση, στα ζητήματα της υγιεινής, στη ζήτηση ενέργειας, στις μεταφορές και στη διανομή και την αποθήκευση της τροφής. (Goldstone, 2012). Οι κυβερνήσεις αυτών των περιοχών είναι ευαίσθητες στις απαιτήσεις των κατοίκων των πόλεων, μιας

και αυτοί μπορούν να ενεργοποιηθούν συλλογικά και να προκαλέσουν εσωτερική αστάθεια, ενεργώντας καταλυτικά για εμφύλιες συρράξεις ή ακόμη και ως «οδός» ευκολότερης στρατολόγησης τρομοκρατικών και παραστρατιωτικών οργανώσεων. (Ceccoruli et al, 2017).

Το ζήτημα αυτό δημιουργεί επιπτώσεις στους αμυντικούς οργανισμούς και στους σχεδιασμούς τους, για την αντιμετώπιση των εστιών συγκρούσεων στο αστικό περιβάλλον. Πόσο μάλλον όταν αυτές λαμβάνουν χώρα σε μεγαλουπόλεις (megacities), χωρίς να εξαιρέσουμε από εδώ το ζήτημα της αντιμετώπισης μεγάλων φυσικών καταστροφών. Πρόσφατες πολεμικές επιχειρήσεις, όπως στο Ιράκ, τη Σομαλία ή στην Τσετσενία, έδειξαν ότι οι μάχες στις πόλεις είναι τακτικά απαιτητικές και μπορούν να κλονίσουν την ψυχολογία των μαχητών. Η νέα φύση των συγκρούσεων αναμένεται να επικρατήσει, γιατί εξασθενίζει τα εξελιγμένα όπλα των ισχυρών ενόπλων δυνάμεων απέναντι σε πιο αδύναμους στρατούς. Σε τέτοιου είδους μάχες τα πλεονεκτήματα της αεροπορικής συνδρομής, του πυροβολικού και άλλων τακτικών κατάλληλων σε ευρεία γεωγραφικά πεδία, δεν μπορούν να βοηθήσουν στους λαβύρινθους των πόλεων (Nichiporuk, 2000). Εκτός του μεγάλου ρίσκου, οι αστικές πολεμικές επιχειρήσεις εγκυμονούν κινδύνους για παράπλευρες απώλειες αμάχων και δημιουργίας ροών προσφύγων (Anastasio et al, 2003).

Η προσοχή των πολιτικών υπευθύνων, προσελκύεται περισσότερο από τη συνεχιζόμενη εχθρότητα των σκληροπυρηνικών- εξτρεμιστών μουσουλμάνων εναντίον των δυτικών εθνών. Στις μεγάλες πόλεις των χωρών υποδοχής οι αστικοί πληθυσμοί τείνουν να είναι ετερόκλητοι, προσκομίζοντας διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές ή τοπικές ομάδες ανθρώπων σε κλειστή κοινωνική επαφή. Τέτοιου είδους αλληλεπίδραση μπορεί να επιφέρει θετικές κοινωνικές συνέπειες, όταν οι τοπικές αρχές έχουν τα μέσα και τη θέληση να ξεπεραστούν οι διαφορές. Πολύ συχνά όμως, οι πόλεις υποκρύπτουν οικονομικό και πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των ομάδων, ενώ είναι πιθανό να έρχονται στην επιφάνεια πολιτιστικές και ιστορικές παρανοήσεις. Η τοπική αγορά εργασίας και η αστική κατοίκηση διαφωτίζει τις ανισότητες πρόσβασης στην εκπαίδευση, στο κεφάλαιο και στην πολιτική εξουσία. (Anastasio et al, 2003). Το αστικό περιβάλλον είναι κατάλληλο τοπίο στρατολόγησης και παρέχει χώρους κάλυψης για τις τρομοκρατικές οργανώσεις. Οι πολυπληθείς γειτονιές (γκέτο) με τα δίκτυα τους, οι αυξανόμενοι τόποι λατρείας (τεμένη), η εύκολη πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες, τα δαιδαλώδη μεταφορικά δίκτυα και η συγκέντρωση πιθανών στόχων σε μικρή γεωγραφική έκταση δημιουργούν τις

συνθήκες για αυξανόμενες ευκαιρίες τρομοκρατικών δράσεων σε αστικά περιβάλλοντα. Επιπλέον, η μετανάστευση από τις υπαίθριες περιοχές προς τις πόλεις, αποτελεί το πρώτο βήμα για τη μετακίνηση σε μεγαλουπόλεις, βιομηχανικά κέντρα και στα μεγάλα λιμάνια. Έτσι, αυξάνονται οι πιθανότητες της διεθνούς μετανάστευσης από τις αναπτυσσόμενες στις αναπτυγμένες χώρες, ακολουθώντας την ίδια ιστορική πορεία που οδήγησαν τους ευρωπαίους μετανάστες στην Αμερική το 19^ο αιώνα. (Goldstone, 2017).

Ο ρόλος του πληθυσμού και η ηλικιακή κατανομή

Η ιστορία των πολεμικών επιχειρήσεων μας φανερώνει ότι το μέγεθος του στρατιωτικού ανθρώπινου δυναμικού, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην τελική του έκβαση. Οι μαζικοί σχηματισμοί των σωμάτων στρατού του Ναπολέοντα και οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της λογικής, η οποία επικράτησε έως και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, δίνοντας έμφαση σε μάχες ανοικτού γεωγραφικού πεδίου. Η σύγχρονη «επανάσταση στα στρατιωτικά ζητήματα» (RMA: Revolution in Military Affairs) όμως, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην εκμετάλλευση εξελιγμένων συστημάτων επικοινωνιών, αποκάλυψης, συλλογής πληροφοριών και διαχείρισης των οπλικών συστημάτων κατά τη μάχη. Έτσι, η κατοχή αυτών των συστημάτων παρέχει μεγαλύτερη επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα και δεν είναι ξεκάθαρο πλέον ότι στο σύγχρονο πεδίο μαχών, οι μεγάλοι στρατοί απολαμβάνουν και το σημαντικότερο πλεονέκτημα. Αυτό έχει εφαρμογές και επιπτώσεις τόσο στις χώρες με μεγάλη αύξηση πληθυσμού, όσο και σε αυτές με μικρή αύξηση. (Nichiporuk, 2000).

Οι χώρες με χαμηλό ποσοστό αύξησης πληθυσμού, άρα και μικρότερης κατανομής του νεανικού τμήματός του, αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της προοδευτικά μικρότερης συμμετοχής ενεργού προσωπικού στις ένοπλες δυνάμεις. Αυτό από μόνο του δεν συνιστά – πια – τόσο ισχυρό κριτήριο επικινδυνότητας, αφού πλέον οι σύγχρονες μάχες δεν βασίζονται αποκλειστικά στους αριθμούς των στρατιωτών. Όμως, όσο μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού βρίσκεται στην υψηλότερη κλίμακα της κατανομής του πληθυσμού, τόσο τα προγράμματα ασφάλισης, συνταξιοδότησης και υγείας τείνουν να αυξάνονται. Έτσι, δεσμεύονται οικονομικοί πόροι από τον κρατικό προϋπολογισμό σε βάρος άλλων αναγκών ενός κράτους, μεταξύ των οποίων και οι επενδύσεις στον αμυντικό τομέα. Μελέτες φανερώνουν, ότι στις επτά οικονομικά ισχυρότερες χώρες του πλανήτη (G-7) κατά το έτος 2040, το ποσοστό του ΑΕΠ που θα δεσμεύεται συνολικά για τις συνταξιοδοτικές δαπάνες θα αντιστοιχεί στο 12%.

(Peterson, 1999). Τέτοιου είδους δημοσιονομικές προκλήσεις θα αντιμετωπίσουν, ή αντιμετωπίζουν ήδη, οι ευρωπαϊκές χώρες (οι οποίες συμμετέχουν και στο NATO), όπως επίσης και η Ιαπωνία. Οι ευρωπαϊκές χώρες ήδη έχουν αλλάξει τις αμυντικές δομές τους, στα πρότυπα στρατών που βασίζονται στο ανθρώπινο κεφάλαιο και λιγότερο στους μεγάλους αριθμούς στρατιωτών. Αυτό συνεπάγεται, ότι με λιγότερους στρατιώτες διαθέσιμους, τα επίπεδα εκπαίδευσης και εμπειρίας των στελεχών των ενόπλων δυνάμεων και η ατομική τους αξία θα μετατρέπονται σε όλο και πιο κρίσιμους παράγοντες για την απόδοση στο πεδίο της μάχης. Οι μικρότεροι μάχιμοι σχηματισμοί από την μια πλευρά είναι πιο ευέλικτοι, ενώ από την άλλη απελευθερώνουν πόρους για έρευνα σε πιο εξελιγμένα οπλικά συστήματα. Οι ευρωπαϊκές χώρες θα αναγκαστούν να συνεργαστούν σε πολυεθνικό επίπεδο για να διατηρήσουν τη μαχητική τους αξία, αφού τα νέα εξελιγμένα αμυντικά συστήματα είναι απαιτητικά ως προς την ανάπτυξη και το κόστος τους. (Nichiporuk, 2000).

Από την άλλη πλευρά οι χώρες στις οποίες παρατηρείται μεγάλη αύξηση πληθυσμού, όπως στην Ασία, Αφρική και Μέση Ανατολή, αντιμετωπίζουν ένα διαφορετικό μείγμα προβλημάτων. Εκεί υπάρχει πλεόνασμα νέων για στράτευση στις ένοπλες δυνάμεις, αλλά η κύρια ανησυχία των χωρών αυτών βρίσκεται στη σχέση μεταξύ ποιότητας και ποσότητας. Η ανάγκη εκπαίδευσης τόσο πολλών νέων που κατατάσσονται, αφαιρεί τη δυνατότητα μέγιστης απόδοσης και εκμετάλλευσης προηγμένων και απαιτητικών οπλικών συστημάτων, που είναι αναγκαία στο σύγχρονο συμβατικό πόλεμο. Οι χώρες με μεγάλο ρυθμό αύξησης πληθυσμού αναγκάζονται να διατηρούν μεγάλους αριθμούς προσωπικού στις ένοπλες δυνάμεις, οδηγούμενες από τρεις κύριους απαιτητικούς λόγους. Πρώτον, συχνά υπάρχει η ανάγκη διατήρησης των ποσοστών ανεργίας σε χαμηλά επίπεδα για τη διατήρηση της κοινωνικής ομαλότητας, κάτι που επιτυγχάνεται με τις αθρόες στρατολογήσεις νέων. Έπειτα, η συμμετοχή στις ένοπλες δυνάμεις, εκτός από εργαλείο επιχειρησιακής ετοιμότητας, αποτελεί όχημα διαπότισης των νέων με υπερηφάνεια και πίστη στο έθνος, ιδίως σε χώρες με πολυεθνικό πληθυσμιακό χαρακτήρα. Τρίτον, οι αναπτυσσόμενες χώρες κινδυνεύουν συχνότερα από εσωτερικές συγκρούσεις και αυτό τους οδηγεί στη διατήρηση μεγάλων στρατών για τη διατήρηση της εσωτερικής τάξης και ομαλότητας, προστατεύοντας τα καθεστώτα από εξεγέρσεις. (Nichiporuk, 2000).

Η απότομη αύξηση του πληθυσμού και οι προβλέψεις των διεθνών οργανισμών για τον πληθυσμό της γης το έτος 2050, όπου οι κάτοικοι του πλανήτη θα είμαστε κατά 1 δισεκατομμύριο περισσότεροι, τροφοδοτούν ακόμη περισσότερες προκλήσεις

στο επίπεδο της ασφάλειας. Αναλογιζόμενοι το γεγονός, ότι η αύξηση του πληθυσμού θα προέλθει από κράτη που ανήκουν στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές του πλανήτη, αυξάνονται οι «μαλθουσιανού» τύπου ανησυχίες. Δηλαδή, κατά πόσο οι φυσικοί πόροι θα μπορούν να επαρκέσουν για την κάλυψη των αναγκών τόσων πολλών κατοίκων. Η πρόκληση αυτή για να αντιμετωπιστεί χρειάζεται επάρκεια τεχνολογικών αναπτύξεων και πολιτικών αποφάσεων, κάτι που οι αναπτυσσόμενες χώρες δύσκολα θα μπορέσουν να ανταποκριθούν. Οι αριθμοί δημιουργούν επιπτώσεις στην ασφάλεια με δύο τρόπους. Πρώτον, οι Αφρικανικές κυρίως χώρες, στις οποίες η φτώχεια είναι ενδημική, ο συνδυασμός μεγάλου ρυθμού αύξησης πληθυσμού και περιορισμένων οικονομικών πόρων έχει συχνά αποδειχθεί ότι οδηγεί σε κοινωνικές αναταραχές και αστάθειες, όπως επίσης και σε μετακινήσεις πληθυσμών. Δεύτερον, η μεγάλη αύξηση πληθυσμού σε χώρες της Ασίας, κυρίως σε Ινδία και Κίνα, είναι σχετική με αλλαγές στην ισορροπία ισχύος στο διεθνές σύστημα (κάτι που θα αναπτύξουμε σε επόμενο κεφάλαιο). (Ceccorulli et al 2017).

Η άποψη του Malthus, ιχνηλατεί τα αίτια της ζήτησης, της ανέχειας και του πολέμου ως σχέση μεταξύ πληθυσμού και πόρων. Η αριθμητική αύξηση των μέσων επιβίωσης δεν μπορεί να καλύψει τη γεωμετρική αύξηση του πληθυσμού, σύμφωνα με την βάση της άποψης αυτής, χωρίς όμως να υπολογίζονται οι οργανωτικές ικανότητες, η τεχνολογία, οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Ως απάντηση, η μαρξιστική θεωρία ορίζει το πρόβλημα σε όρους κατανομής των πόρων στον πληθυσμό, παραδεχόμενη τον πυρήνα της μαλθουσιανής προσέγγισης στην περίπτωση που οι οικονομίες οργανώνονται σύμφωνα με το καπιταλιστικό πρότυπο. Νεότεροι όμως ερευνητές (Mayer, Chamberlain), εστιάζουν στο γεγονός ότι οι αρνητικές επιπτώσεις του προστιθέμενου πληθυσμού προέρχονται από την ευμάρεια και όχι από τη φτώχεια, συνδέοντας το πρόβλημα με τους πόρους και το περιβάλλον. Έτσι, θεωρούν ότι ο έλεγχος του αριθμού των πλουσίων και όχι των φτωχών είναι πιο σημαντικός, καθώς οι πλούσιοι καταναλώνουν και μολύνουν περισσότερο, δίνοντας μια νέα διάσταση μεταξύ πληθυσμού και βίας. (Choucri, 1974).

Εντάσεις, με αιτία ή πρόφαση τα δημογραφικά φαινόμενα και το αυξανόμενο μέγεθος του πληθυσμού, μπορούν να οδηγήσουν σε πολέμους προμελετημένους ή αυθόρμητους. Πιθανή, επίσης, αιτία είναι η μείωση του πληθυσμού μιας περιοχής. Επομένως, μπορεί ένας πόλεμος να είναι επεκτατικός (ιμπεριαλιστικός) αναζητώντας νέους πόρους και εδάφη για έναν αυξανόμενο πληθυσμό, όπως επίσης μπορεί να είναι προληπτικός και αποτρεπτικός (πόλεμος διατήρησης ισορροπίας ισχύος),

εμποδίζοντας αντιπάλους για τέτοιου είδους κατακτήσεις. Επιπρόσθετα, η βία εκτός από αίτιο μπορεί να είναι το αποτέλεσμα ενός πολέμου. Με μια ολοκληρωμένη σύνθεση των παραπάνω θα λέγαμε ότι οι δημογραφικοί παράγοντες έχουν διαφορετικό αποτέλεσμα όταν συντελούνται σε διαφορετικό γενικό πλαίσιο. Τα δημογραφικά και τα λοιπά χαρακτηριστικά των γειτονικών χωρών αποτελούν κρίσιμους παράγοντες, καθώς τα σχετικά δημογραφικά μεγέθη και οι σχετικοί ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού, οι διαφορές και το συνολικό δημογραφικό πλαίσιο αποτελούν τις κρίσιμες διαστάσεις για να παρατηρήσουμε τη σχέση μεταξύ πληθυσμού και βίας. (Choucri, 1974).

Συνέπειες της μετανάστευσης και του προσφυγικού ζητήματος

Σύμφωνα με τον Huntington (2016, σ.254), «αν η δημογραφία είναι το πεπρωμένο, οι κινήσεις των πληθυσμών είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας». Αποτελεί γεγονός, ότι στο διάβα των αιώνων, οι οικονομικές συνθήκες, η έλλειψη γης, ο υπερπληθυσμός και οι πολιτικές επιλογές οδήγησαν σε μαζικές μεταναστεύσεις πληθυσμών, οι οποίες κάποιες φορές υπήρξαν ομαλές και ειρηνικές, ενώ άλλοτε πάλι βίαιες και συγκρουσιακές. Τέτοιο παράδειγμα από την ελληνική ιστορία, αποτελούν οι δύο μεγάλοι αποικισμοί στο γεωγραφικό χώρο κυρίως των παραλίων του Αιγαίου, του Εύξεινου Πόντου και της Μεσογείου, ενώ πιο πρόσφατα οι ανταλλαγές πληθυσμών μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι Ευρωπαίοι τον 19^ο και το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα ήταν η κύρια φυλή που πραγματοποίησε τη «δημογραφική εισβολή», κυρίως προς την Αμερική. Η μετανάστευση των Ευρωπαίων αποτελεί σημαντικό παράγοντα και καταλυτική διάσταση της ανόδου της Δύσης, μετά τον 16^ο αιώνα. Από το τέλος του 20^{ου} αιώνα το φαινόμενο της μετανάστευσης εντάθηκε, ως παράγωγο της κατάργησης της αποικιοκρατίας, της δημιουργίας νέων κρατών, της οικονομικής ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές του πλανήτη και της επανάστασης στην τεχνολογία. Αποτέλεσμα του μεγάλου κύματος μετανάστευσης ήταν να μετατραπεί σε κρίση (Huntington, 2016).

Στην Ευρώπη, η οποία αποτελούσε χώρο που παραδοσιακά είχε αρνητικό ισοζύγιο στην εισδοχή μεταναστών, άρχισε να δέχεται περισσότερους μετανάστες, εξαιτίας της οικονομικής ανάπτυξης. Η μετανάστευση προήλθε εσωτερικά από τις λιγότερο προς τις περισσότερο αναπτυγμένες χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου, αλλά επίσης και από χώρες της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Τις τελευταίες δεκαετίες η στάση της Ευρώπης προς το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι διφορούμενη, καθώς συνδέθηκε με την προέλευση από τις μουσουλμανικές χώρες. Αυτό που

μετέβαλε την οπτική των Ευρωπαίων προς τους μετανάστες ήταν τα θρησκευτικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, όπως και η δυσκολία ένταξης και αφομοίωσης των μεταναστών στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Τα ακροδεξιά κόμματα ενισχύθηκαν, μαζί με τον φόβο που καλλιεργήθηκε. Εάν επαληθευτούν οι δημογραφικές προβλέψεις για μείωση του ρυθμού πληθυσμιακής αύξησης στις χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, το πρόβλημα θα αμβλυνθεί τα επόμενα χρόνια και οι ροές θα αρχίζουν να μειώνονται. Αυτή η τάση όμως δεν ισχύει για την υποσαχάρια Αφρική, όπου οι αυξητικές ροές μεταναστών θα εξαρτηθούν από τα κίνητρα και τις δυνατότητες για μετανάστευση, όπως και τον βαθμό που θα επηρεαστούν οι τοπικοί πληθυσμοί από μαστίγες και επιδημίες, όπως το AIDS. Έτσι, τις επόμενες δεκαετίες ενδέχεται να μετατραπεί η απειλή της «εξισλαμοποίησης» της Ευρώπης στο φόβο του «εξαφρικανισμού» (Huntington, 2016).

Εκτός από τις μεταναστευτικές κινήσεις, επιπλέον υπάρχουν άνθρωποι που είναι εκτοπισμένοι χωρίς τη θέλησή τους από τις εστίες τους. Οι πρόσφυγες, αναγνωρισμένοι ως τέτοιοι, ανέρχονται στις μέρες μας σε αριθμό ρεκόρ μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο των 21,3 εκατομμυρίων ανθρώπων, σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. Κύριο αίτιο των προσφυγικών κινήσεων είναι οι διακρατικές και οι εμφύλιες συγκρούσεις, εθνικού ή θρησκευτικού περιεχομένου. Η διεθνής κοινότητα, ούτως ή άλλως σε εσωτερικές συγκρούσεις έχει μειωμένη δυνατότητα επέμβασης. Ακόμη όμως και στην περίπτωση των διακρατικών εντάσεων, η απήχηση των διεθνών οργάνων έχει περιοριστεί σημαντικά, κινούμενοι σε ένα μεταβατικό στάδιο κατάτμησης και ανάδειξης περιφερειακών δυνάμεων, εντός του «άναρχου» διεθνούς συστήματος. Μετά την «αραβική άνοιξη» και τις εξεγέρσεις στα αραβικά κράτη το 2011, οι εντάσεις αυξήθηκαν και σε κάποιες περιπτώσεις η βία έγινε ανεξέλεγκτη, με ενδεικτικό το παράδειγμα της Συρίας, η οποία ταλανίζεται μέχρι σήμερα. Τα ασταθή καθεστώτα, ολοκληρωτικά και διεφθαρμένα, δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στα αίτια των αιτημάτων και των πράξεων βίας, αλλά ούτε και στα αποτελέσματα της, ένα από τα οποία είναι και οι προσφυγικές ροές. Άλλοι λόγοι που εντείνουν το φαινόμενο της μεταναστευτικής και προσφυγικής κίνησης, είναι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η κλιματική αλλαγή, η φτώχεια, οι εκρηκτικές ανισότητες και η έλλειψη ευκαιριών, όπως επίσης οι δημογραφικές πιέσεις. (Φίλης, 2017).

Ειδικότερα η κρίση στη Συρία, τροφοδότησε τις γειτονικές χώρες με 5 εκατομμύρια πρόσφυγες. Η Τουρκία, η οποία δέχθηκε πολύ μεγάλο ποσοστό αυτών,

έχει γεωπολιτικοποιήσει το προσφυγικό, αυξομειώνοντας τη «στρόφιγγα» προσφύγων και μεταναστών που διέρχονται από το Αιγαίο Πέλαγος με επιθυμητό προορισμό κάποια από τις ευρωπαϊκές χώρες, προσδοκώντας οφέλη από την Ε.Ε. Το 2015 αποτέλεσε τη χρονιά με τις περισσότερες μετακινήσεις, ως αποτέλεσμα μιας σειράς πολεμικών γεγονότων στη Συρία και λανθασμένων πολιτικών μηνυμάτων από την Ευρώπη, η οποία παράλληλα κλονιζόταν (και συνεχίζει) από μια σειρά κρίσεων: οικονομικής, χρηματοπιστωτικής, περιφερειακών ανισοτήτων, επικείμενης αποχώρησης της Βρετανίας, προβληματικών εξωτερικών σχέσεων και δημογραφική. Το προσφυγικό ζήτημα πυροδότησε, σε κάποιες περιπτώσεις, πολιτικό εξτρεμισμό (π.χ Ουγγαρία), περιχαράκωνοντας τα κράτη στα σύνορά τους και θέτοντας υπό αμφισβήτηση ένα βασικό πυλώνα της υπόστασης της Ε.Ε, όπως η ελεύθερη μετακίνηση των πολιτών στη ζώνη της Ε.Ε. Πέρα από τα ανθρωπιστικά ζητήματα, εμφανίστηκαν προβλήματα συνοχής και προστασίας των εξωτερικών συνόρων. Το δομικό όμως υπόβαθρο της κρίσης ήταν το ζήτημα που προέκυψε με την ασφάλεια, το οποίο έχει προεκτάσεις δημογραφικές, οικονομικές, εργασιακές, αλλά και σωματικής ακεραιότητας. Οι Ευρωπαίοι προσλαμβάνουν ως φόβο τη δύσκολη διαχείριση των δημογραφικών αριθμών και την προβλεπόμενη πληθυσμιακή αλλοίωση, την κατάληξη της διαδικασίας ένταξης στο κοινωνικό σύνολο των μεταναστών, την εγκατάσταση σε περιοχές των πόλεων που μετατρέπονται σε γκέτο, κάτι που οδηγεί σε ριζοσπαστικοποίηση και φυσικά την ταύτιση της τρομοκρατίας με το εξτρεμιστικό ισλάμ, με την διασύνδεση τρομοκρατίας και με τις προσφυγο-μεταναστευτικές ροές. (Φύλης, 2017).

Μπορούμε να σημειώσουμε διάφορα μονοπάτια, μέσω των οποίων η μετανάστευση συνεισφέρει σε διεθνείς συγκρούσεις. Η βιβλιογραφία προσφέρει αρκετές γενικεύσεις αρκούμενη σε διεθνή σχετικά παραδείγματα, παρά μια εργαλειοθήκη και επιχειρηματολογία που να συσχετίζει τις επικρατούσες συνθήκες (εσωτερικές και εξωτερικές) με τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στην ασφάλεια. Παρά ταύτα, θα αναφερθούμε σε κάποια από αυτά. Αρχικά, όταν οι μετανάστες στέκονται επικριτικά έναντι στη χώρα προέλευσης τους, μπορεί να θέλουν να επηρεάσουν την κυβέρνηση της χώρας υποδοχής να εκφράσει επιθετικές πολιτικές στην πρώτη. Κάποιες τέτοιες περιπτώσεις που οι μετανάστες «έσυραν» τη χώρα υποδοχής σε πόλεμο, αποτελούν το Ανατολικό Πακιστάν με την Ινδία, όπως και οι Αφγανοί πρόσφυγες στο Πακιστάν. Όμως, μελετητές υποστηρίζουν ότι τέτοιες περιπτώσεις είναι μεμονωμένες, καθώς οι μετανάστες σπάνια έχουν τα πολιτικά

ισχυρά προσχώματα στις χώρες υποδοχής, ώστε να τις επηρεάσουν σε τόσο σημαντικά ζητήματα. Στον αντίποδα, οι μετανάστες μπορούν να πιέσουν τη χώρα προέλευσης να επέμβει βίαια σε χώρα υποδοχής, λόγω κακής μεταχείρισης, πραγματικής ή προσχεδιασμένης. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η ρωσική «ευαισθησία» έναντι της συμπεριφοράς των πρώην Σοβιετικών κρατών σε Ρώσους, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και οι εντάσεις μεταξύ Ινδίας και Νότιας Αφρικής, λόγω της μεταχείρισης της τελευταίας στην ινδική μειονότητα. (Russel & Weiner, 2001). Τέτοιου είδους ρητορική έχει αναπτυχθεί τόσο από τη χώρα μας για την ελληνική μειονότητα της Βόρειας Ηπείρου ή και εναντίον μας από την Τουρκία για τη μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη και στα Δωδεκάνησα (τελευταίως).

Επιπλέον, όταν ένα κράτος επιτρέπει, ενθαρρύνει ή αναγκάζει κατοίκους να μετακινηθούν σε άλλο κράτος, το οποίο όμως απαγορεύει ή ελέγχει αυστηρά τη μετανάστευση, δημιουργείται μια δυναμική εντάσεων. Τέτοια επεισόδια έχουν σημειωθεί μεταξύ Η.Π.Α και Κούβας κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, όπως και μεταξύ Η.Π.Α και Σοβιετικής Ένωσης για την τύχη των Εβραίων κατοίκων της τελευταίας. Ακόμη, στην Αφρική υπήρχαν περιπτώσεις παρουσίας πολεμιστών σε καταυλισμούς προσφύγων, οι οποίοι προκάλεσαν τη στοχοποίηση από τις χώρες προέλευσης στις χώρες υποδοχής. Φυσικά, δεν παραλείπουμε τις περιπτώσεις όπου οι μετανάστες ή οι πρόσφυγες αποτελούν απειλή για την ασφάλεια των χωρών υποδοχής, όταν αυτοί εξαπολύουν τρομοκρατικές επιθέσεις ή πρωταγωνιστούν στο λαθρεμπόριο ναρκωτικών και όπλων. Τέλος, οι αντιπαλότητες μεταξύ φατριών σε καταυλισμούς προσφύγων είναι πιθανό να διαδοθούν στις τοπικές κοινωνίες. (Russel & Weiner, 2001).

Οι χώρες υποδοχής αντιμετωπίζουν μυριάδες κινδύνους ασφαλείας, που μπορεί να προκαλέσει η αθρόα έλευση μεταναστών ή προσφύγων. Οι πληθυσμοί αυτοί επιβαρύνουν τις υποδομές και το φυσικό πλούτο στη χώρα που εισέρχονται, προκαλώντας οικονομικές δυσλειτουργίες και υπερκατανάλωση των φυσικών πόρων. Παράλληλα, όταν μαζικοί πληθυσμοί προσφύγων εγκαθίστανται σε παραμεθόριες περιοχές των χωρών υποδοχής, ενυπάρχει η απειλή της ανάδειξης εθνικού διαχωρισμού. Τέτοιοι φόβοι αναδείχθηκαν με τη μετακίνηση των Κούρδων στη ΝΑ Τουρκία από το Ιράκ το 1991, όπως και στη Βόρεια Μακεδονία με τις εισροές Αλβανών από το Κόσσοβο. Επιπλέον, εδώ υπάρχει και ο κίνδυνος αποικιοποίησης εδαφών που έχουν επηρεαστεί από μεγάλο αριθμό μεταναστών ίδιας εθνικότητας ή αλλαγής της πολιτιστικής ταυτότητας μιας περιοχής. Ενδεικτικά παραδείγματα

αποτελούν η ανησυχία των πολιτικών ελίτ της Ρωσίας για τον αριθμό των Κινέζων εργατών που μετακινήθηκαν στη ρωσική μακρινή ανατολή και τα προβλήματα βίας και εντάσεων που αντιμετώπισε η κυβέρνηση της Ινδίας, όταν τη δεκαετία του 1980 οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές μετέτρεψαν την πολιτιστική φυσιογνωμία της περιοχής Ασσάμ. (Nichorouk, 2000).

Άλλη περίπτωση που η μετανάστευση φαίνεται ότι μπορεί να οδηγήσει σε συγκρούσεις, είναι όταν μια ξεχωριστή εθνική ομάδα εγκαθίσταται σε έδαφος που θεωρείται πατρογονικό μιας άλλης και προκαλεί την κυριαρχία επί αυτού. Η εγκατάσταση των Εβραίων στα εδάφη του Ισραήλ και οι έριδες με τους Παλαιστίνιους αποτελεί κλασικό παράδειγμα μιας τέτοιας περίπτωσης (Goldstone, 2002, p.14). Άλλοι μελετητές εστιάζουν στην επίδραση των πυκνών μεταναστευτικών κυμάτων στη πολιτική, πολιτιστική, κοινωνική και περιβαλλοντική ομοιογένεια των κρατών υποδοχής. Έτσι, αυτό δεν επηρεάζει απλώς και μόνο τη φυσική ασφάλεια των ανθρώπων, αλλά την «οντολογική ασφάλεια», ενώ υποστηρίζεται ότι ένα ποσοστό 10% ξένων αρκεί για να δημιουργήσει ανάλογες εντάσεις μεταξύ των εθνικών ομάδων. (Soffer, 2008).

Το πρόβλημα ένταξης των μεταναστών, στην Ευρώπη ειδικότερα, είναι οξύ, με αποτέλεσμα να ξεσπά ένα ευρύ φάσμα μορφών βίας, από απλά κρούσματα εντάσεων έως πράξεις τρομοκρατίας. Η αιτία δεν είναι τόσο οι μεγάλοι αριθμοί μεταναστών στην Ευρώπη, αλλά το γεγονός ότι το φαινόμενο της μεγάλης κλίμακας μετανάστευσης στην ήπειρο είναι σχετικά νέο, σε σύγκριση με τις χώρες της βόρειας Αμερικής και την Αυστραλία. Τα ευρωπαϊκά κράτη αντιμετώπισαν τους μετανάστες ως προσωρινούς φιλοξενούμενους, που κάποια στιγμή θα επέστρεφαν στις πατρίδες τους. Όμως, η δεύτερη γενιά μεταναστών, αν και γεννήθηκε στις χώρες υποδοχής, σε πολλές περιπτώσεις βίωσε αποκλεισμούς και αποξένωση, που μπορεί να την οδήγησε σε εξτρεμιστικά ιδεολογικά και πολιτιστικά μονοπάτια των χωρών προέλευσης τους. Η διαδικασία ομαλής ένταξης στις κοινωνίες εξαρτάται από συμπεριφορές και ευκαιρίες και των δύο πλευρών. Η συμμετοχή στην εκπαίδευση, στην εργασία και την επιχειρηματικότητα αμβλύνει γενικά το αίσθημα διάκρισης των μεταναστών από τους τοπικούς, εθνικούς πληθυσμούς. Φυσικά, η κοινωνική ενσωμάτωση στις ευρωπαϊκές χώρες αποτελεί πρόκληση και δύσκολο εγχείρημα, καθώς η εθνοτική και πολιτισμική σύνθεση των μεταναστών φανερώνει τις διαφορές στη γλώσσα, τη θρησκεία και γενικότερα στα πολιτισμικά ήθη (Goldstone, 2012).

Η μετανάστευση, από την άλλη πλευρά, εγείρει θέματα ασφάλειας και στις χώρες αποστολής πληθυσμών. Πρώτα από όλα οι μετανάστες εγκαταλείπουν το οικονομικό σύστημα των χωρών τους, υποβαθμίζοντας το εγχώριο οικονομικό και εργασιακό περιβάλλον. Αναφερθήκαμε και νωρίτερα ότι η οικονομική δυσπραγία ενός κράτους οδηγεί στη στρατιωτική και αμυντική του υποβάθμιση. Στο παραπάνω πρέπει να συνυπολογίσουμε και την «επιλεκτικότητα» του φύλου, ως προς τη μετανάστευση, καθώς περισσότεροι στατιστικά είναι οι νέοι άντρες αυτοί που μετακινούνται και αναζητούν καλύτερες προοπτικές (Tragaki, 2007). Η μετανάστευση νέων ανθρώπων συντελεί στη μειωμένη στράτευση, στη γήρανση και κατά περίπτωση μείωση του πληθυσμού, όλοι παράγοντες με σημαντικές επιπτώσεις στην ασφάλεια μιας χώρας. Ένα ακόμη στοιχείο της μετακίνησης των πληθυσμών, ειδικά τα τελευταία χρόνια που η τεχνολογία παρουσιάζει τεράστια ανάπτυξη και οι περισσότεροι οικονομικοί κλάδοι εξαρτώνται όλο και περισσότερο από αυτή, είναι η επιστημονική μετανάστευση, το επονομαζόμενο «brain drain», δηλαδή η απώλεια επιστημόνων (όλων των πεδίων) καλά καταρτισμένων οι οποίοι με τη φυγή τους, στερούν από τη χώρα προέλευσης τους τα οφέλη των ερευνών τους και των μελλοντικών τους υπηρεσιών, οι οποίες είναι συνήθως υψηλής προστιθέμενης αξίας. Επομένως, λόγω των καλύτερων συνθηκών εργασίας και απολαβών που προσφέρονται σε άλλες χώρες, όχι μόνο δεν επωφελείται η χώρα προέλευσης τους, αλλά ευνοούνται αποκομίζοντας τα κέρδη αυτά ξένες χώρες, πολλές φορές οικονομικά ανταγωνιστικές ή ακόμη και αναθεωρητικές. Τέτοια παραδείγματα χωρών προσφέρει η περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, όπως αποτελούν και οι πρώην Σοβιετικές χώρες (Tragaki, 2007).

Ασφαλώς, εκτός των άλλων παραγόντων, βασικό αίτιο της μετανάστευσης αποτελούν οι φυσικές καταστροφές και τα ακραία καιρικά φαινόμενα. Μόνο το έτος 2016, εκτοπίστηκαν 24,2 εκατομμύρια άνθρωποι εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής, η οποία εξελίσσεται στον κυριότερο παράγοντα εξαναγκασμού σε μετακινήσεις πληθυσμών (European Political Strategy Center, 2017). Οι τάσεις των μεταναστευτικών ροών, φανερώνουν ότι η Ευρώπη έχει εξελιχθεί σε περιοχή υποδοχής μεταναστών, σε αντίθεση σε ότι ίσχυε έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, που οι Ευρωπαίοι ήταν οι λαοί που μετανάστευαν στον υπόλοιπο κόσμο. Συνοπτικά, η μετανάστευση τείνει να γίνει πιο «παγκοσμιοποιημένη», σε όρους χωρών προέλευσης και κατεύθυνσης, πιο φθηνή, λόγω τεχνολογικής ανάπτυξης, η οποία βοηθά επίσης στη διευκόλυνση των δικτύων επικοινωνίας των μεταναστών. Επίσης, παρατηρείται

μεγάλη κατανομή στις κατηγορίες μεταναστών όσον αφορά τόσο το είδος, όπως φοιτητές, εργαζόμενους, αυτούς που αναζητούν άσυλο κ.ά, όσο και το χρονικό όριο της μετακίνησης.

Ειδικότερα στην Ευρώπη, με αιτία ή αφορμή την κρίση στη Συρία, υπάρχει η τάση η μετανάστευση να γίνει μια παράνομη, αλλά εξαιρετικά επικερδής, επιχειρηματική δραστηριότητα, λόγω της πολύ μεγάλης ζήτησης από την πλευρά των μεταναστών. Η τάση αυτή έχει επίδραση στην ασφάλεια με δύο τρόπους. Πρώτα από όλα, ενισχύεται το λαθρεμπόριο και το δίκτυο διακίνησης ανθρώπινων ζώων, με παράνομο τρόπο. Οι παράνομες πράξεις των λαθρεμπόρων συνοδεύονται με παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θανάτους, ενώ συνδέονται και με άλλες μορφές οργανωμένης εγκληματικότητας, όπως εμπόριο ανθρώπων και ξέπλυμα χρήματος. Ο δεύτερος τρόπος που οι μετακινήσεις επηρεάζουν το σύστημα ασφάλειας είναι όταν οι μετακινήσεις αυτές, κάτι που συμβαίνει τις περισσότερες φορές, πραγματοποιούνται με μεταφορικά μέσα αμφίβολης αποτελεσματικότητας, με αποτέλεσμα να λαμβάνουν χώρα πολλά ατυχήματα. Ενδεικτικά, για κάθε 50 αφίξεις στην Ευρώπη από τη Μεσόγειο Θάλασσα, ένας άνθρωπος πεθαίνει σε θαλάσσιο ατύχημα. Στις χώρες υποδοχής, έχουν ανατεθεί στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας οι υποχρεώσεις φύλαξης των συνόρων, καταστολής του παράνομου εμπορίου, αλλά και η νομική και ανθρωπιστική υποχρέωση της έρευνας και διάσωσης στις περιπτώσεις ατυχημάτων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μεγάλη απασχόληση του προσωπικού και των μέσων με τη μεταναστευτική/προσφυγική δραστηριότητα (European Political Strategy Center, 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ

Ο πληθυσμός ως παράγοντας ισχύος

Σύμφωνα με τον Mearsheimer (2007, σ. 127), «στην καρδιά της διεθνούς πολιτικής βρίσκεται η ισχύς, η οποία εδράζεται στις συγκεκριμένες υλικές δυνατότητες που διαθέτει ένα κράτος». Επομένως, η ισορροπία ισχύος είναι μια συνάρτηση απτών στοιχείων, όπως ο πληθυσμός ή τα πυρηνικά όπλα που ελέγχει η κάθε δύναμη. Έτσι, η ισχύς ενός κράτους ορίζεται ως η δυνατότητα ελέγχου ή επιρροής του πάνω σε άλλα κράτη, εκμεταλλευόμενο τα πλεονεκτήματά του. Η προφανής και άμεση επιρροή των δημογραφικών διαδικασιών στο παγκόσμιο επίπεδο προκαλείται από την πρωτοφανή σε ταχύτητα και κλίμακα πληθυσμιακή έκρηξη, η οποία επιπλέον χαρακτηρίζεται από γεωγραφική ανισοκατανομή. Οι δημογραφικές πιέσεις σε διαφορετικές χώρες και περιφέρειες του πλανήτη επηρεάζουν την παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων, που με τη σειρά της έχει επιπτώσεις σε ολόκληρο το πλέγμα των διεθνών σχέσεων. Όπως προκύπτει από τις δημογραφικές τάσεις που αναλύσαμε προηγουμένως, οι κάτοικοι των πλούσιων χωρών θα αναλογούν σε ένα πολύ μικρό ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού. Οι χώρες με τους γιγάντιους πληθυσμούς εξελίσσονται ως νέοι δρώντες του παγκόσμιου συστήματος με αυξημένη επιρροή, καθώς ως κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος θεωρούνται τα ανεξάρτητα κράτη. Έτσι, νέα κέντρα ισχύος θα αναδυθούν, τα οποία ενδεχομένως να συνοδεύονται από νέους κινδύνους και απειλές στο διεθνές σύστημα και στη διεθνή ασφάλεια (Vishnevsky, 2018).

Ο ρόλος του μεγέθους του πληθυσμού και η συνάρτησή του με την ισχύ, έχει απασχολήσει τις ανθρώπινες κοινότητες και τους πολιτικούς φιλοσόφους από την αρχαιότητα. Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι η πυκνότητα του πληθυσμού από μόνη της δεν κάνει μια πόλη – κράτος σπουδαία. Στις μέρες μας μπορούμε να σημειώσουμε έναν αριθμό χωρών που η σημασία τους στη διεθνή σκηνή είναι δυσανάλογη με τον πληθυσμό τους, όπως η Ελβετία, το Λουξεμβούργο, ο Παναμάς, το Βατικανό κ.ά. Επιπλέον, κάποιοι αναφέρουν ότι στις συνεδριάσεις της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. ακούγονται οι φωνές όλων των κρατών, ανεξαρτήτως μεγέθους, παραβλέποντας πάντως τη σύνθεση και τον παρεμβατικό ρόλο του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού, η οποία φανερώνει τη σημασία των ισχυρών κρατών. (Institute Montaigne, 2018). Ο Θουκυδίδης, που θεωρείται ο θεμελιωτής του

ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις, αναφέρει τον πληθυσμό ως παράγοντα ισχύος ενός κράτους, αλλά συνεπικουρούμενο από την οικονομική, διπλωματική, τεχνολογική ισχύ και τις δυνατότητες χρήσιμων συμμαχιών (Πλατιάς, 2018).

Κοινή παραδοχή, πάντως, στις διεθνείς σχέσεις αποτελεί η πρόταση ότι το μέγεθος του πληθυσμού είναι, ενδεχομένως, ο πιο σημαντικός παράγοντας της κρατικής ισχύος. Αυτή η παραδοχή βασίζεται στο ιστορικό υπόβαθρο, όπου οι αριθμοί επηρέαζαν τα αποτελέσματα των πολέμων, όπως τα παραδείγματα της αποικιακής εξάπλωσης της Αγγλίας και των βλέψεων της Γερμανίας – Ιταλίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η απλή αυτή διασύνδεση μεταξύ μεγέθους και ισχύος εδράζεται στις εξής διαδοχικές συμπερασματικές προτάσεις: πρώτον, όσο μεγαλύτερο το μέγεθος του πληθυσμού τόσο μεγαλύτερη η δυναμική αύξησης της εργατικής δύναμης. Δεύτερον, κατά αντιστοιχία με το πρώτο, επίσης τόσο μεγαλώνει και η δυναμική της αύξησης της στρατιωτικής ισχύος. Τρίτον, οι μεγάλοι αριθμοί αυξάνουν τις πιθανότητες πυροδότησης αισθημάτων πατριωτισμού και εθνικισμού. Τέλος, η μεγάλη δημογραφική δεξαμενή αυξάνει τις δυνατότητες ανάπτυξης, ειδικά όταν επικρατούν μεγάλες οικονομίες κλίμακας. Από μια πρώτη ματιά όλοι αυτοί οι ισχυρισμοί φαίνεται ότι μπορούν να βρουν εφαρμογή (Choucri, 1974).

Φυσικά, το μέγεθος του πληθυσμού αποτελεί σημαντικό παράγοντα ισχύος, καθώς προσδίδει πολιτικό βάρος στα κράτη και επηρεάζει άμεσα την οικονομική και πολιτική στρατηγική τους, ακόμη και όταν συμμετέχουν σε συμμαχικούς θεσμούς, όπως π.χ η Ευρωπαϊκή Ένωση ή το NATO. Επιπλέον, όταν δυναμώνει δημογραφικά ένα κράτος λειτουργεί με ψυχολογία μεγάλης δύναμης. Οι περισσότεροι πολιτικοί ηγέτες φανερώνουν τη σκέψη τους σχετικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των χωρών τους, καθώς η μείωση των αριθμών επηρεάζει τόσο το ηθικό των κατοίκων, όσο και τη διπλωματική ισχύ των κρατών (Institute Montaigne, 2018). Οι αριθμοί έχουν επιπλέον ψυχολογικές επιδράσεις στους ηγέτες και στους λαούς των κρατών. Εκτός από την αυτοπεποίθηση που μπορεί να αισθάνεται ένας πολυπληθής λαός, η δημογραφική άνθηση μπορεί να οδηγήσει σε εθνικιστικά αισθήματα. Η εκδήλωση έντονου εθνικισμού μπορεί ωστόσο να έχει ως αίτιο άλλους παράγοντες και να προαχθεί περεταίρω από έναν ευμεγέθη πληθυσμό.

Η ισχύς ενός κράτους συνδέεται και με άλλα ποιοτικά δημογραφικά χαρακτηριστικά και φαινόμενα, πέραν του αριθμού των κατοίκων του. Αυτά είναι η σχέση και η πρόσβαση του πληθυσμού στους πόρους, το επίπεδο νοσηρότητας και θνησιμότητας, οι δείκτες γονιμότητας, η πληθυσμιακή δομή και διακύμανση, το

ποσοστό αστικοποίησης και οι ρυθμοί εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης. Η σημασία και το πλέγμα των παραπάνω παραγόντων δεν λειτουργεί σε κάθε περίπτωση με τον ίδιο τρόπο, τόσο στις εθνικές δυνατότητες, όσο και στις σχέσεις ισχύος (Choucri, 1974).

Ο Mearsheimer (2007), θεωρητικός του επιθετικού ρεαλισμού αναφέρει ότι, τα κράτη διαθέτουν τη στρατιωτική και τη λανθάνουσα ισχύ. Η δεύτερη αποτελείται από τα κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία, για την οικοδόμηση της πρώτης. Η λανθάνουσα ισχύς αποτελείται, με άλλα λόγια, από το δυναμικό, δηλαδή τους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους και την τεχνολογία, από το οποίο αντλεί ένα κράτος με σκοπό να αναπτύξει την στρατιωτική, την υπαρκτή του ισχύ. Έτσι, η υπαρκτή ισχύς ενός κράτους είναι αυτή που εισέρχεται στον διεθνή ανταγωνισμό και συγκρίνεται, με προαπαιτούμενα όμως τον άφθονο πλούτο και τον μεγάλο πληθυσμό. Παρά την αύξηση των πιθανοτήτων για το κράτος που υπερέχει υλικά να υπερισχύσει σε ένα πόλεμο, κάποιες φορές μή υλικοί παράγοντες όπως η στρατηγική, οι πληροφορίες, η αποφασιστικότητα μπορούν να κρίνουν το αποτέλεσμα υπέρ του πιο αδύναμου.

Ο πληθυσμός, μαζί με τον πλούτο, αποτελούν τα «νεύρα» της στρατιωτικής ισχύος, αφού σε αυτά τα συστατικά στοιχεία συγκλίνουν οι μελετητές, μεταξύ των συνιστωσών της λανθάνουσας ισχύος. Τα δημογραφικά στοιχεία έχουν ξεχωριστή σημασία γιατί αποτελούν την πηγή των κρατών για να οικοδομήσουν ισχυρούς στρατούς. Κράτη με μικρό πληθυσμό δεν μπορούν να θεωρηθούν μεγάλες δυνάμεις, παρά την πρόοδο που μπορεί να επιδείξουν στα οικονομικά μεγέθη και στην ανάπτυξη υψηλής τεχνολογίας. Έτσι, το Ισραήλ ή η Σουηδία δεν μπορεί να ανταγωνιστεί σε ισχύ τη Ρωσία ή την Κίνα. Επιπλέον, ο πληθυσμός έχει οικονομικό αντίκτυπο καθώς η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται πρωτίστως στον μεγάλο πληθυσμό. Επομένως, ο πλούτος συμπεριλαμβάνει τις δημογραφικές και αναπτυξιακές προοπτικές ενός κράτους. Όμως, μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα όπου μεγαλύτεροι σε μέγεθος πληθυσμοί δεν εξασφάλισαν περισσότερο πλούτο και άρα, περισσότερη ισχύ για τα κράτη τους. Η Κίνα και η Ινδία ήταν αρκετά πολυπληθέστερες από τη Ρωσία και τις Η.Π.Α κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου, αλλά ποτέ δεν προσέγγισαν τα οικονομικά μεγέθη των υπερδυνάμεων. Οπότε, ένας μεγάλος πλούτος απαιτεί μεγάλα δημογραφικά μεγέθη, αλλά τα τελευταία δεν εξασφαλίζουν απαραίτητα μεγάλο πλούτο (Mearsheimer, 2007).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της σημασίας του πληθυσμού στη μεταβολή της ισχύος μεταξύ δύο δυνάμεων αποτελεί η Γαλλία σε σχέση με τη Γερμανία κατά τον 19^ο αιώνα. Η Γαλλία αρκετά ισχυρότερη στα χρόνια του Ναπολέοντα είχε θέσει εκτός συστήματος ισορροπίας ισχύος την Πρωσία. Η καταστροφή όμως των Γάλλων από τους Ρώσους με τις τρομακτικές απώλειες σε αριθμό στρατιωτών, μαζί με την αύξηση πλούτου που επέτυχε η Γερμανία του Μπίσμαρκ, επανέφερε τη Γερμανία σε εξέχουσα θέση στην ευρωπαϊκή τάξη. Η βασική αιτία των σχετικών κερδών της Γερμανίας σε πλούτο, σε σχέση με τη Γαλλία, ήταν η μεταβολή στα πληθυσμιακά μεγέθη και στον υψηλότερο γερμανικό ρυθμό γεννήσεων. Το γεγονός αυτό μαζί με την προσάρτηση των εδαφών της Πρωσίας, άρα και του πληθυσμού της, έδωσε στη Γερμανία μεγάλο δημογραφικό πλεονέκτημα, το οποίο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μεταφράστηκε σε μεγάλη στρατιωτική ισχύ, την οποία για να εξισορροπήσουν οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, χρειάστηκε να εισέλθουν σε δύο παγκόσμιους πολέμους (Mearsheimer, 2007).

Αρκεί η δημογραφία;

Οι άμεσες αυτές παραδοχές όμως, παρουσιάζουν δυσκολίες τόσο στην εμπειρική έρευνα, όσο και στη συστηματική τους ανάλυση. Επιπλέον, δεν εξαρτώνται από τον μοναδικό παράγοντα του πληθυσμού, αλλά προϋποθέτουν την ύπαρξη και άλλων παραγόντων. Κατ' ελάχιστον, απαιτείται η αποτελεσματικότητα των μεγεθών και πρέπει να ληφθεί υπόψη το επίπεδο της τεχνολογίας. Σύμφωνα με μερίδα μελετητών, υπάρχει φανερή αδυναμία στην άμεση συσχέτιση μεγέθους και ισχύος, σε καμία περίπτωση όμως ανύπαρκτη. Νέα ερωτήματα που μπορούν να γεννηθούν είναι πόσο μεγάλος πληθυσμός είναι ικανός για μεγάλη ισχύ και ποιοι είναι οι άλλοι παράγοντες που μπορούν να συνυπολογιστούν; Επιπλέον, η ισχύς αυτή, έως που θα εκτείνεται και ποιος θα είναι ο σκοπός της; Η αποτελεσματικότητα - αποδοτικότητα αποδίδει αξιοπιστία στον πληθυσμό και τον διαφοροποιεί ως απλό πλεονέκτημα του μεγέθους του. Επίσης, πολλές φορές μπορεί να είναι δύσκολο να διευκρινιστεί αν το πληθυσμιακό μέγεθος είναι το αίτιο ή το αποτέλεσμα της ισχύος (Choucri, 1974).

Πιο σταθερός και σημαντικός συντελεστής για τον υπολογισμό της ισχύος ενός κράτους θεωρείται η τεχνολογία. Εκτός από την επανάσταση που έφερε η τεχνολογία στα οπικά συστήματα και στην αποτελεσματικότητά τους στο πεδίο των μαχών, τα πυρηνικά όπλα είναι αυτά που τοποθέτησαν τον πληθυσμό στην εξίσωση της ισχύος. Αυτό συμβαίνει καθώς, στόχος των πυρηνικών όπλων δεν είναι οι ένοπλες δυνάμεις των αντιπάλων, αλλά οι μαζικές συγκεντρώσεις πληθυσμών στις κεντρικές αστικές

περιοχές, που σε αρκετές περιπτώσεις αποτελεί το κέντρο βάρους, προσφέροντας καλύτερο στρατηγικό αποτέλεσμα (Choucri, 1974).

Η Choucri (1974) συμπεραίνει, ότι για να αξιολογήσει κάποιος με ακρίβεια τη συνεισφορά του πληθυσμού στην ισχύ των κρατών, είναι απαραίτητη η εξέταση ζητημάτων που άπτονται των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών και των συγκλίσεων τους με τη δημογραφική δυναμική και τη διατήρηση, τον εξοπλισμό και την οργάνωση – διοίκηση της στρατιωτικής ισχύος. Διαφωτιστικό παράδειγμα αποτελεί ο Αραβο – ισραηλινός πόλεμος του 1967, όπου οι διαφορές στα πληθυσμιακά μεγέθη δεν επηρέασαν το αποτέλεσμα, αλλά φανέρωσαν ξεχωριστές στρατιωτικές στρατηγικές και διαφορετικά επίπεδα ανοχής των δύο πλευρών στις ανθρώπινες απώλειες. Το Ισραήλ, αν και πληθυσμιακά μικρότερο, επιστράτευσε περισσότερους μαχητές από την Αίγυπτο, ενώ οι διαφορές στην τεχνολογία (ως γνώσεις, εκπαίδευση, ικανότητες και εξοπλισμός) και η συντεταγμένη, συλλογική, αποτελεσματική δράση των ενόπλων δυνάμεων υπερέκρασε τις δημογραφικές ανισότητες. Αν οι δύο πλευρές διέθεταν το ίδιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, τεχνολογικών δυνατοτήτων και αποτελεσματικότητας, τότε πιθανότατα ο κρίσιμος παράγοντας που θα έκρινε το νικητή θα ήταν η δημογραφία.

Παρά την αναμφισβήτητη σημασία των ποσοτικών συσχετισμών που εφαρμόζονται στο μέγεθος του πληθυσμού, τις οικονομικές δυναμικές και τη στρατιωτική ισχύ, ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι μεγαλύτερη σημασία έχουν οι εσωτερικές των κρατών κοινωνικές διαδικασίες και ζυμώσεις, οι οποίες μπορούν να επηρεάζουν τη συνολική πολιτική που ασκείται, συμπεριλαμβανομένης και της εξωτερικής πολιτικής. Επικρατεί δηλαδή ο ισχυρισμός, ότι οι δημογραφικές μεταβολές σε κάθε κράτος διαφέρουν, αλλά ασκούν παρόμοιες πιέσεις παντού στην αναπόφευκτη οδό της κοινωνικής αλλαγής (Vishnevsky, 2018).

Ο Huntington (2016) συμφωνεί ότι η σύνδεση της στρατιωτικής ισχύος με τα δημογραφικά μεγέθη, αποτελεί μια μόνο διάσταση του ζητήματος. Οι άλλες είναι η τεχνολογική αποτελεσματικότητα, η συνοχή και οργάνωση του στρατεύματος και η θέληση – ικανότητα της κοινωνίας να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική ισχύ του. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι δυτικές χώρες υπερείχαν σε όλες τις διαστάσεις της ισχύος, η οποία ωστόσο έκτοτε σταδιακά μειώνεται με κυρίαρχη τη μεταβαλλόμενη ισορροπία στο στρατιωτικό ανθρώπινο δυναμικό. Γενικότερα στην μεταψυχροπολεμική εποχή, αφού έπαψε ο κίνδυνος από τις σοβιετικές δυνάμεις, οι αμυντικοί προϋπολογισμοί της Δύσης μειώθηκαν, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες τάσεις στην ανατολική Ασία.

Επιπλέον, τα πυρηνικά όπλα μαζικής καταστροφής διαδόθηκαν σε όλο τον κόσμο, λόγω εξελιγμένων τεχνολογικών και οικονομικών δυνατοτήτων όλο και περισσότερων κρατών. Οι παραπάνω εξελίξεις ανάγουν ως κεντρική τάση, την περιφερειακή αντίληψη της στρατιωτικής στρατηγικής. Χωρίς ισχυρές συμμαχίες, θα είναι πολύ δύσκολο για τις μεγάλες δυνάμεις να επιβάλουν τα συμφέροντα τους σε διαφορετικές περιοχές του πλανήτη.

Η φιλελεύθερη σχολή σκέψης των διεθνών σχέσεων και επιφανείς εκπρόσωποί της, όπως ο Joseph Nye, υποστηρίζουν ότι η «ήπια δύναμη», που αντιπροσωπεύει η κουλτούρα και η ιδεολογία, είναι εξίσου σημαντική με την «σκληρή δύναμη», η οποία είναι η στρατιωτική και οικονομική ισχύς ενός κράτους. Η «ήπια» δύναμη μπορεί να υποχρεώσει ένα άλλο κράτος να θελήσει αυτό που επιθυμεί και η ίδια, και έτσι άλλα κράτη θα ακολουθήσουν την ηγεσία του (Nye, 1990). Η άποψη όμως του Huntington (2016) σε αυτό το επιχείρημα, είναι ότι η ήπια δύναμη ακολουθεί πάντα την σκληρή. Όταν αμφισβητείται η ευημερία και η υπεροχή ενός κράτους, δύσκολα θα μπορέσει να δημιουργήσει έλξη σε άλλους. Έτσι, όταν η Δύση λόγω της δημογραφικής συρρίκνωσης οδηγείται σε μια αυτό – αμφισβήτηση, τα δυνητικά αναθεωρητικά κράτη αυξάνουν την οικονομική και στρατιωτική τους ισχύ, εκμεταλλευόμενοι το πληθυσμιακό πλεονέκτημα, και τρέφουν με περισσότερη πίστη τις αξίες της δικής τους κουλτούρας. Παραδείγματα ιστορικά μας δίνουν οι επιρροές των μεγάλων αυτοκρατοριών και πιο πρόσφατα η κομμουνιστική ιδεολογία και πως αυτή υιοθετήθηκε από τα κράτη του Συμφώνου της Βαρσοβίας την περίοδο της ισχύος της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ έπειτα, κατά την παρακμή της, απαγκιστρώθηκαν από αυτή.

Στο στρατιωτικό επίπεδο, αν και συχνά συνδέεται άμεσα το μέγεθος του πληθυσμού με το αντίστοιχο του στρατού, το μέγεθος σπάνια φανερώνει τις πραγματικές δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεων. Ειδικά στην εποχή που οι στρατιωτικές επιχειρήσεις αποτελούν περισσότερο ζήτημα προβολής ισχύος, παρά εισβολής σε γειτονικά κράτη, δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ δημογραφικής συρρίκνωσης και επιθετικότητας. Οι περιπτώσεις της σύγχρονης Γερμανίας και Ρωσίας αποτελούν ενδεικτικά παραδείγματα. Ανάλογες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για την οικονομική ανάπτυξη που συνδέεται με την πληθυσμιακή. Στην Αφρική, το δημογραφικό bonus που προσφέρει ο μεγάλος δείκτης γονιμότητας και η χαμηλή εξάρτηση του μη εργατικά ενεργού πληθυσμού, σπάνια συνοδεύεται από σημαντική οικονομική ανάπτυξη. Κάτι ανάλογο όμως εκμεταλλεύτηκαν οι χώρες της

Ασίας, που εξηγεί επίσης την ισχυρότερη και πιο διαρκή οικονομική μεγέθυνση των ΗΠΑ, σε σύγκριση με αυτή της Ευρώπης (Institute Montaigne, 2018).

Η πτώση της Δύσης

Στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, οι 20 πιο πυκνοκατοικημένες χώρες αποτελούσαν το 75% περίπου του πληθυσμού του πλανήτη και η λίστα αυτή περιελάμβανε τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία και 8 ευρωπαϊκά κράτη. Αν και το δημογραφικό βάρος των 20 πρώτων χωρών σε πληθυσμό στις μέρες μας δεν μεταβλήθηκε, μόνο δύο ευρωπαϊκές χώρες συμπεριλαμβάνονται στην υπόψη λίστα. Μέχρι το τέλος του 21^{ου} αιώνα, μόνο οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και η Ρωσία θα αντιπροσωπεύουν το βόρειο τμήμα του πλανήτη και θα υπερτερούν σε πληθυσμό χώρες νότια του ισημερινού. Η μεταβολή στη γεωγραφική σύνθεση του παγκόσμιου πληθυσμού είναι πιθανό να προκαλέσει ταχεία αλλαγή της παγκόσμιας ισορροπίας ισχύος και να αμφισβητήσει την παγκόσμια τάξη, τους πόλους ισχύος και τις αντιλήψεις των δρώντων για τις θεωρούμενες υπερδυνάμεις, όπως αυτά εγκαθιδρύθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Vishnevsky, 2018).

Η μείωση του πληθυσμού της Δύσης, έχει επιπτώσεις και στην απήχηση των αμυντικών σχηματισμών της στο παγκόσμιο επίπεδο. Συγκεκριμένα το NATO, από το 1950 έως τις μέρες μας, έχει απολέσει το σχετικό του βάρος τόσο ως προς τα δημογραφικά στοιχεία των χωρών – μελών της Συμμαχίας, όσο και ως προς τα οικονομικά. Ίσως αυτό να μην αποτελεί μια ευθεία απειλή ασφαλείας για τη Συμμαχία, αλλά επιτρέπει να υποβόσκουν συνθήκες για άλλες σχετικές προκλήσεις. Η πιο άμεση απειλή για το NATO από τη δημογραφική πτώση, είναι η μελλοντική μείωση του προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων και η δυνατότητα να διατηρεί χρονικά τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, λόγω των διαφορετικών πληθυσμιακών προβλέψεων μεταξύ Η.Π.Α και Ευρώπης είναι πιθανό να διατηρηθούν οι εντάσεις για το μοίρασμα των οικονομικών βαρών της Συμμαχίας (Ceccoruli, M. & Fassi, E. & Lucarelli, S. 2017).

Η «επαναστατική» μεταβλητή των δημογραφικών τάσεων, σύμφωνα με την πλειοψηφία της βιβλιογραφίας, είναι η τάση γήρανσης του πληθυσμού. Ποτέ άλλοτε ο ανεπτυγμένος, δημοκρατικός κόσμος δεν βίωσε ένα τόσο δραματικά διαδεδομένο φαινόμενο. Τα ποσοστά του πληθυσμού της Δύσης ως προς τον αντίστοιχο παγκόσμιο, σημειώνουν συνεχή κάμψη, όπως και ο νεανικός πληθυσμός στις χώρες αυτές σε σχέση με περιοχές του υπόλοιπου πλανήτη. Όμως, όπως σημειώσαμε και προηγουμένως, η δημογραφική μετάβαση δεν ολοκληρώθηκε παντού ταυτόχρονα. Τις

ίδιες τάσεις θα παρουσιάσουν στο εγγύς μέλλον και οι δυνητικά «αναθεωρητικές» χώρες. Η Κίνα, για παράδειγμα η οποία αποτελεί και τη χώρα που μπορεί να αμφισβητήσει σε λίγα χρόνια την ηγεμονία των Η.Π.Α, θα αντιμετωπίσει και αυτή προβλήματα γήρανσης του πληθυσμού της. Έτσι, σύμφωνα με μελετητές, η πιθανότητα ενός σημαντικού διεθνούς πολέμου εξαφανίζεται, χάρη της «γεροντικής ειρήνης». Αντίθετα, παραμένει πολύ πιθανό να συνεχίσουν οι πολυπληθείς χώρες να διατηρούν ειρηνικές σχέσεις μεταξύ τους, παρά τις εκτιμήσεις για αύξηση των εντάσεων στην περίπτωση που ανερχόμενες χώρες διεκδικούν μεταβολή της ισορροπίας ισχύος ή όταν αυτό πραγματικά συμβαίνει. Έτσι, ένας γηρασμένος κόσμος μειώνει τις πιθανότητες «ψυχρών» ή «θερμών» πολέμων μεταξύ μεγάλων δυνάμεων (Leuprecht, 2010α).

Στην πλευρά του ανεπτυγμένου κόσμου, οι Η.Π.Α θα διατηρήσουν τη μοναδικότητα της δημογραφικής δυναμικής, η οποία οφείλεται στο ποσοστό γονιμότητας (2,1) και στη διαρκή μετανάστευση. Το μεγάλο πλεονέκτημα των Η.Π.Α αποτελεί η ωριμότητα της δημοκρατίας και η θεσμική σταθερότητα, η γεωγραφική της θέση, η ύπαρξη φυσικών πόρων (ιδίως η σημασία του σχιστολιθικού πετρελαίου), όπως επίσης ο πολύ-πολιτισμικός χαρακτήρας του κράτους και τα κίνητρα που παρέχονται για καινοτομίες. Οι άλλοι κύριοι γεωπολιτικοί δρώντες θα χρειαστεί να χειριστούν τη δημογραφική συρρίκνωση (στην περίπτωση της Ευρώπης, Ιαπωνίας και Ρωσίας), την πρόωμη γήρανση του πληθυσμού (Κίνα) και το υπόβαθρο της οικονομικής ανάπτυξης (στην περίπτωση της Ινδίας). Ειδικότερα, η Ευρασία αν και σύμφωνα με τη γνώμη πολλών ιστορικών αποτέλεσε για αιώνες το κέντρο βαρύτητας της παγκόσμιας ιστορίας, κινδυνεύει να απολέσει τους ίδιους τους κατοίκους της. (Institute Montaigne, 2018).

Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, διαμορφώθηκε ένας κόσμος σύμφωνα με τους στόχους και τα συμφέροντα των δυτικών κρατών, με την περιστασιακή συμμετοχή της Ιαπωνίας. Οι Η.Π.Α, ως ηγέτιδα δύναμη των δυτικών κρατών, με την Μεγάλη Βρετανία, τη Γερμανία και τη Γαλλία αποφασίζουν για όλα τα κρίσιμα θέματα οικονομίας, πολιτικής και ασφάλειας. Η Δύση είναι πρωτοπόρα στην τεχνολογία, την οικονομία, στις επικοινωνίες, στη διαστημική, στους θαλάσσιους δρόμους. Από την άλλη μεριά όμως, αρχίζει και διαμορφώνεται μια εικόνα για τη Δύση πολύ διαφορετική, μια εικόνα παρακμής και εξάντλησης μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Τα εσωτερικά προβλήματα, οι δείκτες ανεργίας, οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, η παρηκμασμένη ηθική σε κοινωνία και οικονομία και

φυσικά η στασιμότητα του πληθυσμού, έχουν μετατοπίσει οικονομική δύναμη προς την ανατολική Ασία, ενώ η στρατιωτική δύναμη και η πολιτική επιρροή ακολουθούν την ίδια πορεία. Η σχετική δύναμη της Δύσης και πιο συγκεκριμένα των Η.Π.Α μειώνεται, λόγω βαθμιαίων, θεμελιωδών αλλαγών στην ισορροπία των πολιτισμών. Έτσι, πιθανολογείται ότι θα οδηγηθούμε στην απόρριψη του δυτικού πολιτισμού και σε αναβιώσεις και διεκδικήσεις μη δυτικών κοινωνιών (Huntington, 2016).

Η παρακμή της Δύσης είναι μια αργή διαδικασία, με ακανόνιστη πορεία και για να ολοκληρωθεί απαιτείται από τους δυνητικούς αντιπάλους της να την ξεπεράσουν στους οικονομικούς, στρατιωτικούς, θεσμικούς, τεχνολογικούς, κοινωνικούς και δημογραφικούς πόρους. Το μερίδιο της Δύσης στους περισσότερους από αυτούς τους πόρους, εκτός από τους δημογραφικούς, υπερτερεί έναντι άλλων πολιτισμών, αφού η ισχύς της κορυφώθηκε στον 20^ο αιώνα, όμως σταδιακά μειώνεται. Το παραπάνω ισχύει τόσο για τα εδάφη που είχαν υπό τον έλεγχο τους οι δυτικές κοινωνίες, όσο και για τον πληθυσμό τους. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι οι δυτικοί πλέον αποτελούν μία μειονότητα του παγκόσμιου πληθυσμού, με σταθερή πορεία συρρίκνωσης. Η ενεργότερη συμμετοχή των υπόλοιπων πολιτισμών στην εκπαίδευση, σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, μαζί με την αστικοποίηση του πληθυσμού τους έχουν ως αποτέλεσμα την έντονη κοινωνική κινητικότητα, με ενισχυμένες ικανότητες και προσδοκίες, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για πολιτικούς σκοπούς (Huntington, 2016).

Η ανάδυση της Κίνας. Θεωρητικές προβολές

Η Κίνα είναι προς το παρόν η πολυπληθέστερη χώρα στον κόσμο και αν επαληθευτούν οι προβλέψεις, θα είναι δεύτερη στη σχετική κατάταξη σε λίγο καιρό, πίσω από την Ινδία. Παράλληλα, η οικονομία της τα τελευταία 30 χρόνια γνωρίζει μεγάλη μεγέθυνση. Στο στρατιωτικό σκέλος, τα αμυντικά της προγράμματα είναι σημαντικά και έχει επιδείξει αναπτύξεις σύγχρονων οπλικών συστημάτων. Επιπλέον, κατέχει πυρηνικά όπλα, κάτι που την κάνει υπολογίσιμη μεγάλη δύναμη. Σύμφωνα με προβολές των οικονομικών στοιχείων της Κίνας, ο κόσμος μετά το 2030 δεν θα είναι απλά πολυπολικός, αλλά μονοπολικός. Η Κίνα θα ηγείται στο «δεύκτη οικονομικής κυριαρχίας», ο οποίος περιλαμβάνει το ΑΕΠ, το εμπόριο και το κατά πόσο μια χώρα είναι καθαρός δανειστής προς τον υπόλοιπο κόσμο. Επιπλέον, το Yuan θα ανταγωνίζεται το δολάριο ως κορυφαίο αποθεματικό νόμισμα. Η διολίσθηση των Η.Π.Α θα είναι συνεχής, με συσσώρευση δημόσιου και ιδιωτικού χρέους, υψηλή ανεργία και χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Επιπλέον, το Πεκίνο ασκεί άλλα είδη

επικυριαρχίας, χωρίς απαραίτητα να ασκεί τα παραδοσιακά εργαλεία της κυριαρχίας που άσκησαν οι Η.Π.Α μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η πολιτική του υποτιμημένου νομίσματος είναι μια από αυτές. Επίσης, η Κίνα ασκεί επιρροή στις αφρικανικές και ευρωπαϊκές χώρες, επενδύοντας τεράστια ποσά, προσδοκώντας προνομιακές σχέσεις με αυτές (Subramanian, 2011). Βαρόμετρο της εθνικής φιλοδοξίας της Κίνας αποτελεί η επέκταση του μεγέθους του διπλωματικού της δικτύου, το οποίο αποτελεί ένα κρίσιμο μέτρο της παγκόσμιας επιρροής. Η ενεργή και εκτεταμένη διπλωματία του Πεκίνου, έρχεται σε αντίθεση με την εσωστρέφεια της Ουάσιγκτον. Το διπλωματικό δίκτυο της Κίνας έχει αποκτήσει επιπλέον βάθος, με τη σύσταση Πρεσβειών και Προξενείων, τα οποία φανερώνουν τόσο την πολιτική όσο και την οικονομική της επέκταση (Bley, 2019).

Ωστόσο, για να συνεχίσει στην ίδια πορεία απαιτείται να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που εμφανίζονται. Στο δημογραφικό ζήτημα παρατηρείται κόπωση με επακόλουθο τη γήρανση του πληθυσμού, ακολουθώντας το μονοπάτι της Ιαπωνίας, με μια καθυστέρηση περίπου 20 χρόνων. Αντίθετα όμως προς την Ιαπωνία, στην Κίνα θα σημειωθεί γήρανση του πληθυσμού πριν προλάβει να γίνει μια πλούσια χώρα. Αυτό οφείλεται κυρίως στην υιοθέτηση της πολιτικής της απόκτησης ενός παιδιού ανά οικογένεια. Επίσης, ζήτημα αποτελεί η εξέλιξη της αστικής κινέζικης κοινωνίας και η δυνατότητα φροντίδας των (πολλών) ηλικιωμένων κατοίκων της. (Institute Montaigne, 2018). Επιπλέον, πιο σημαντικό θέμα αποτελούν οι μελλοντικές μεταβολές της κινέζικης οικονομίας, κυρίως κατά πόσο θα μπορέσει να συνεχίσει να διατηρεί το πλεονέκτημα της φθηνής εργασίας, καθώς ήδη άλλες χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας προσφέρουν τέτοιου είδους εργατικό δυναμικό και ελκύουν τις μεγάλες εταιρείες. Άλλες τέτοιες στρεβλώσεις στην οικονομία της Κίνας είναι η συνεχής ανάγκη δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, η ραγδαία αστικοποίηση και οι περιφερειακές εσωτερικές της ανισότητες, η στήριξη της οικονομίας στην παραγωγή προϊόντων έντασης εργασίας (λόγω χαμηλού κόστους), η ανισομέρεια μεταξύ επενδύσεων και κατανάλωσης υπέρ της πρώτης, η κουλτούρα αντιγραφής που υπονομεύει την καινοτομία και την έρευνα, τα προβλήματα υγείας και μόλυνσης από την άναρχη ανάπτυξη και φυσικά η παράδοση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία (Παπασωτηρίου, 2011). Η Ινδία από την άλλη μεριά, εκτός του γεγονότος της μεγαλύτερης και διατηρήσιμης δημογραφικής ανάπτυξης, μπορεί να εκμεταλλευτεί τη μεγάλη δεξαμενή εκπαιδευμένων νέων, χωρίς να έχει το δημοσιονομικό βάρος μιας μεγάλης μάζας συνταξιούχων (Institute Montaigne, 2018).

Κεντρικό ζήτημα του πολιτικού και ακαδημαϊκού διαλόγου αποτελεί η διαχείριση της κινεζικής προοπτικής ισχύος και των σινο-αμερικανικών σχέσεων. Οι προσεγγίσεις από την πλευρά των θεωρητικών των διεθνών σχέσεων είναι ετερογενείς. Για τους *ρεαλιστές*, οι σχέσεις των δύο χωρών είναι εγκλωβισμένες σε μια «θουκυδίδεια παγίδα», συσχετίζοντας την προσέγγιση του Θουκυδίδη στις δομικές συστημικές αλλαγές του συσχετισμού ισχύος μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης, ως βασικό αίτιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Έτσι, όταν η Κίνα εκμεταλλευτεί το δημογραφικό της μέγεθος, το οποίο μεταφράσει σε ακόμη ισχυρότερη οικονομική και στρατιωτική δύναμη, θα κυριαρχήσει στην περιφέρεια της και θα κλονίσει την αμερικανική ηγεμονία στο δυτικό ημισφαίριο. Επομένως, οι Η.Π.Α θα προσπαθήσουν να ανασχέσουν την Κίνα, βάζοντας τις δύο δυνάμεις σε τροχιά σύγκρουσης. Οι *αμυντικοί ρεαλιστές* δεν προδικάζουν τη σύγκρουση, αλλά σε περίπτωση ηγεμονικών φιλοδοξιών της Κίνας, η υιοθέτηση πολιτικής ανάσχεσης από τις Η.Π.Α θα φέρει τις δύο χώρες αντιμέτωπες με το δίλημμα ασφαλείας και σε αντίθετα αποτελέσματα. Άλλοι ρεαλιστές, οι *κλασικοί*, επιμένουν ότι ο κόσμος είναι πολυσύνθετος και οι δύο δυνάμεις είναι τόσο μεγάλες και ισχυρές, που πρακτικά δεν μπορεί να επιβληθεί η μία στην άλλη. Αυτό που χρειάζεται είναι η οικοδόμηση συν-εξέλιξης, συνεργασιών και προσήλωση στη σημασία εσωτερικών, εθνικών μεταβλητών (Γκόφας & Τζιφάκης, 2017).

Οι προβολές του *φιλελευθερισμού* στις σχέσεις Η.Π.Α και Κίνας αναδεικνύουν διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης και επιμέρους παράγοντες. Οι *θεσμικοί* υποστηρίζουν τον έμπρακτο σεβασμό αμφότερων των πλευρών στο παγκόσμιο θεσμικό πλαίσιο διεθνών κανόνων και δικαίου, επομένως θεωρούν ότι είναι δυνατή η συνεργασία σε αυτό το πλαίσιο, εκμεταλλευόμενοι τις ευκαιρίες που παρέχει. Η σημασία της «ήπιας ισχύος» οδηγεί πολλούς μελετητές στο συμπέρασμα ότι η Κίνα θα αργήσει πολύ ακόμη να ανταγωνιστεί την αντίστοιχη ισχύ των Η.Π.Α. Επίσης, οι υποστηρικτές του φιλελευθερισμού της *αλληλεξάρτησης* θεωρούν ότι το ενδεχόμενο σύγκρουσης των δύο δυνάμεων δημιουργεί μια «ισορροπία οικονομικού τρόμου». Από την άλλη πλευρά οι θεωρητικοί του *δημοκρατικού φιλελευθερισμού* εκτιμούν ότι η οικονομική βελτίωση, πέραν του κινέζικου κράτους και στους Κινέζους πολίτες, μαζί με την βελτίωση της εκπαίδευσης και την κοινωνική κοινωνικότητα θα δημιουργήσει πιέσεις για τη δημιουργία μεσαίας τάξης. Η μεσαία τάξη κάποια στιγμή θα απαιτήσει μεταρρυθμίσεις προς μια δημοκρατική και φιλελεύθερη κατεύθυνση, οπότε θα

συμβάλλει στην οικοδόμηση συνεργασίας των δύο χωρών (Γκόφας & Τζιφάκης, 2017).

Ενώ σύμφωνα με τη θεωρία του *δημοκρατικού φιλελευθερισμού*, οι δημοκρατίες δεν πολεμούν ποτέ μεταξύ τους, τα κράτη σε διαδικασία εκδημοκρατισμού θεωρούνται απρόβλεπτα και επιρρεπή σε πολεμικές εντάσεις. Τότε, μια ανάλογη διαδικασία στην Κίνα, θα μειώσει τις πιθανότητες ηρεμίας στις σχέσεις με τις Η.Π.Α (Γκόφας & Τζιφάκης, 2017). Άλλοι μελετητές πάλι θεωρούν, ότι παρά την πανταχού παρουσία προάγγελων της ανόδου του Πεκίνου, οι οικονομικές δυσκολίες είναι στο κατώφλι της Κίνας. Αυτό την μετατρέπει σε έναν λιγότερο ανταγωνιστικό αντίπαλο, αλλά παράλληλα πιο καταπιεστική στο εσωτερικό και απρόβλεπτη στις διεθνείς σχέσεις της. Οι Η.Π.Α σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να κινηθούν σε κατεύθυνση περιορισμού των ξαφνικών συσπάσεων της Κίνας, με το κατάλληλο μείγμα αποτροπής και καθησυχασμού (Beckley, 2019).

Εφόσον η Κίνα προβεί στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, οι οποίες της εξασφαλίσουν σταθερή οικονομική μεγέθυνση, σε λίγο καιρό ίσως προκύψει θέμα ανακατάταξης στη διεθνή πολιτική. Αν επαληθευθεί η φιλελεύθερη σχολή σκέψης των διεθνών σχέσεων, η μετάβαση μπορεί να είναι ομαλή και στο πνεύμα της συνεργασίας. Όμως, η Κίνα δεν έχει δείξει προς το παρόν ότι μπορεί επιτυχώς να διαχειριστεί το παγκόσμιο οικονομικό και νομισματικό σύστημα, στη θέση της υπεράσπισης του εθνικού της συμφέροντος. Επιπλέον, η Κίνα πρέπει να απεμπολήσει τη μακράιωνη παράδοση της, χωρίς να προσπαθήσει να διαμορφώσει τη διεθνή τάξη βασισμένη στις δικές της αξίες. Τέτοιου είδους επιδιώξεις μπορεί να επιφέρουν συνθήκες σύγκρουσης, επαληθεύοντας τη ρεαλιστική σχολή σκέψης. (Παπασωτηρίου, 2011)

Το μέλλον της Ευρώπης

Ένα από τα σημαντικά σύγχρονα ερωτήματα των διεθνών σχέσεων που επιδρά επιπλέον στην κατανομή της ισχύος, διεθνώς, αποτελεί το μέλλον της Ευρώπης. Από τις παγκόσμιες δημογραφικές τάσεις παρατηρούμε, ότι οι πληθυσμοί της Ευρώπης συρρικνώνονται, ενώ άλλες περιοχές του πλανήτη αναπτύσσονται με εντυπωσιακό τρόπο δημογραφικά και οικονομικά, που απειλούν να εξοβελίσουν την Ευρώπη από τον κεντρικό ρόλο της έως σήμερα, στο διεθνές σύστημα και την παγκόσμια τάξη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια αποκήρυξη των βεσφαλιανών αρχών από τα ίδια τα κράτη που την σχημάτισαν. Παράλληλα όμως, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η Ε.Ε επιστρέφει στο βεσφαλιανό σύστημα παγκοσμιοποιώντας το, δίνοντας σημασία

στους συνασπισμούς κρατών και τις περιφερειακές δυνάμεις, παραμερίζοντας τα αμιγώς εθνικά συμφέροντα. Για να ολοκληρωθεί η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης απαιτείται πολύς δρόμος, αν και η νομισματική ένωση όπως και η παραχώρηση εθνικής κυριαρχίας, είναι ήδη γεγονός. Τα προβλήματα της Ε.Ε εστιάζονται στο γραφειοκρατικό της χαρακτήρα και στην οικουμενικού, διεθνιστικού χαρακτήρα εξωτερική της πολιτική, χωρίς να διαθέτει όμως τα διπλωματικά και στρατιωτικά μέσα για να την επιβάλλει. Επιπλέον, νέες προκλήσεις εμφανίστηκαν, όπως η επικείμενη αποχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας, η οικονομική κρίση και το μεταναστευτικό/προσφυγικό ζήτημα, οι οποίες προκαλούν τριγμούς στα θεμέλια της Ένωσης (Kissinger, 2014).

Ο Kissinger (2014) υποστηρίζει ότι για να προχωρήσει η Ε.Ε στην ολοκληρωτική ενοποίηση απαιτείται η ύπαρξη ενός ηγετικού, ενοποιητικού παράγοντα, που μπορεί να είναι κάποιο από τα ισχυρά της κράτη ή ένας νέος θεσμός που θα χαράξει την πορεία. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση όμως, ζητούμενο θα αποτελεί η επιλογή μεταξύ αυτονομίας και αυθύπαρκτης υπόστασης της Ευρώπης και της ατλαντικής συνεργασίας, συνδιαμορφώνοντας τις πολιτικές με τις απέναντι βόρειες ακτές του Ατλαντικού και διεκδικώντας τα συμφέροντα της Δύσης εν συνόλω. Άλλωστε, ολόκληρος ο δυτικός πολιτισμός είναι απειλούμενος από τα αποτελέσματα της δημογραφικής μετάβασης. Ο ρόλος της Ευρώπης λόγω της οικονομίας της, αλλά και συμβολικά παραμένει σπουδαίος και αναγνωρίζεται από τις αναθεωρητικές δυνάμεις. Η Κίνα για παράδειγμα προσπαθεί να δημιουργήσει ερείσματα συνεργασίας, με επενδύσεις και υποδομές, προσπαθώντας να εξισορροπήσει τη δυτική συνεργασία, με την πρωτοβουλία του «Νέου Δρόμου του Μεταξιού» (One Belt, One Road). Αναλυτές θεωρούν ότι το σχέδιο της Κίνας έχει ως στόχο να προωθήσει την οικονομική, διπλωματική και στρατιωτική της επιρροή στην Ευρώπη, διεμβολίζοντας τα ευρωπαϊκά κράτη και διαπραγματευόμενη με αυτά ξεχωριστά, αποκλείοντας την Ε.Ε (Μπαλαφούκου, 2019).

Ειδικότερα, οι δυσοίωνες δημογραφικές προοπτικές στην Ευρώπη έχουν οδηγήσει αρκετούς μελετητές να ισχυρίζονται ότι εισήλθαμε σε μια περίοδο «θανάτου της Δύσης» («Death of the West»). Το μεγαλύτερο πρόβλημα εντοπίζεται στην Ευρώπη και όχι στις ΗΠΑ, οι οποίες διατηρούν ένα ικανοποιητικό δείκτη γονιμότητας, στα όρια της αναπλήρωσης των γενεών. Το «Τέλος της Ευρώπης» συνδέεται κυρίως με τη δημογραφική συρρίκνωση και τα αντίστροφα αποτελέσματα που επιφέρει στην οικονομική ανάπτυξη, τα οποία επεκτείνονται στη στρατιωτική

ισχύ και στη διεθνή θέση των κρατών. Οι δημογραφικές πολιτικές που υποστηρίζουν την (ελεγχόμενη) μετανάστευση, τη μητρότητα σε συνάρτηση με τα εργασιακά ζητήματα, υποστηρίζεται, ότι ως ένα βαθμό, δύναται να αντιμετωπίσουν αυτή τη μεγάλη πρόκληση, ειδικά όταν εφαρμόζονται από κράτη με «ώριμα» δημοκρατικά καθεστώτα, όπως τα ευρωπαϊκά (Ceccoruli et al, 2017).

Τα τελευταία χρόνια ενισχύονται οι φωνές που ισχυρίζονται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να εισέλθει στη φάση της πλήρους πολιτικής ολοκλήρωσης, εγκαταλείποντας την περιχαράκωση στο πεδίο των οικονομικών πολιτικών. Έτσι, μια κεντρική ευρωπαϊκή εξουσία θα είναι αρμόδια όχι μόνο για τα δημοσιονομικά και νομισματικά ζητήματα, αλλά και για τις πολιτικές εξουσίες, αντίστοιχες των κεντρικών Κυβερνήσεων. Έτσι, θα δημιουργηθεί ένας νέος δρών, πολύ ισχυρότερος από τα κατακερματισμένα ευρωπαϊκά κράτη, με πολύ αυξημένο πληθυσμό, ικανός να δημιουργήσει μια ενιαία Εξωτερική και Αμυντική πολιτική. Έτσι, θα υπερασπίζεται τα συμφέροντα όλων των περιφερειών με αποτελεσματικότερο τρόπο, αλλά και θα παρεμβαίνει με αποφασιστικότερο και πειστικότερο τρόπο στα διεθνή ζητήματα. Η ευρύτερη ολοκλήρωση, φυσικά, δεν είναι εύκολο εγχείρημα και όπως ανέφερε ο Jean Monnet, «η ένωση μεταξύ ατόμων ή κοινοτήτων δεν είναι κάτι το φυσικό... το ουσιώδες είναι να υπάρχουν κοινά συμφέροντα» (Γιώτη - Παπαδάκη, 2010). Τα πλεονεκτήματα της Ευρώπης σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφέρειες του πλανήτη είναι πολιτικά και πολιτισμικά, κάτι που συνεπικουρεί σε ενδεχόμενες διαδικασίες ολοκλήρωσης. Επίσης, η Ευρώπη μπορεί να επεκτείνει την πολιτική της επιρροή και στις γειτονικές της περιοχές, μιας και είναι ήδη σε εξέλιξη μια μακρόχρονη διαδικασία επέκτασης της περιμέτρου του ευρωπαϊκού πεδίου θεσμοποίησης (Λάβδας, 2010).

Η πραγματικότητα πάντως είναι ότι το κέντρο βάρους της παγκόσμιας πολιτικής και οικονομίας μετατοπίζεται από την Ευρώπη προς τον Ατλαντικό και τον Ειρηνικό. Η Ευρώπη που υπήρξε πολιτική και πολιτισμική κοιτίδα μέχρι και την εποχή των υπερδυνάμεων του Ψυχρού Πολέμου, υστερεί σε δημογραφικούς ρυθμούς και στρατιωτική ισχύ. Ίσως το νέο κέντρο βάρους της διεθνούς τάξης που αναδυθεί απομακρυνθεί εντελώς από τα πρότυπα της κλασικής Αθήνας και της Ρώμης και να στηριχθεί στον κινέζικο πολιτισμό και τους φιλοσόφους του (Παπασωτηρίου, 2011).

Κατανομή της ισχύος μεταξύ εθνοτικών ομάδων. Το δίλημμα δημογραφικής ασφάλειας

Το δίλημμα ασφαλείας, όπως το ανέλυσε ο Jervis (1976), αποτελεί βασική έννοια της συστημικής - δομικής προσέγγισης του νεορεαλιστικού υποδείγματος και

ορίζεται ως η κατάσταση στην οποία τα κράτη εξοπλίζονται για χάρη της δικής τους ασφάλειας, αλλά τα υπόλοιπα αμφιβάλλουν για τις προθέσεις του πρώτου. Έτσι, προκαλείται φαύλος κύκλος εξοπλισμών από όλα τα μέρη και αυτό αποτελεί μια από τις επιπτώσεις της διεθνούς αναρχίας και της αρχής αυτοβοήθειας. Το δίλημμα δημογραφικής ασφάλειας εδράζεται στο παραπάνω, σχετίζοντας τα ποσοτικά και ποιοτικά δημογραφικά δεδομένα, κυρίως μεταξύ εθνοτικών ομάδων στο εσωτερικό ενός κράτους. Οι εσωτερικές δημογραφικές μεταβολές επηρεάζουν τα σχετικά ποσοστά της κάθε ομάδας, κάτι που στην ουσία προκαλεί παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Καθώς η θρησκεία αποτελεί μεταβλητή που επηρεάζει τη δημογραφική συμπεριφορά ενός πληθυσμιακού συνόλου, το δίλημμα δημογραφικής ασφάλειας εντοπίζεται σε κράτη που αποτελούνται από μεικτές εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες. Τέτοια παραδείγματα κρατών αποτελούν το Ισραήλ και η Κύπρος, στα οποία εντοπίζεται επιπλέον η οντολογική ασφάλεια, η οποία αναφέρεται στην ασφάλεια ως υπόθεση ατομική, συλλογική και ταυτότητας (Κωτούλας, 2017).

Στην Κύπρο, μια ενδεχόμενη επανένωση των δύο κοινοτήτων κάτω από μια κεντρική διοίκηση, ίσως μεταβάλλει την ισχύ και την ασφάλεια κάθε κοινότητας, καθώς και τον παραδοσιακό χαρακτήρα της νήσου. Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί γιατί ο τουρκογενής πληθυσμός που σήμερα αντιστοιχεί στο 30% του συνόλου, παρουσιάζει αυξητικές δημογραφικές τάσεις σε σχέση με τον ελληνοκυπριακό πληθυσμό, ικανές να μεταβάλουν τις ισορροπίες σε μεσοπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα. Επίσης, καθώς οι μεταναστευτικές ροές από την Τουρκία δεν θα είναι δυνατόν να παρεμποδιστούν λόγω της αρχής της οικογενειακής επανένωσης με εποίκους, θα επηρεαστούν περεταίρω οι δημογραφικές τάσεις. Άλλωστε, η Τουρκία έχει μεγαλύτερη πληθυσμιακή δεξαμενή σε σχέση με την Ελλάδα, έχοντας και οι δύο χώρες ρόλο εξωτερικών δρώντων. Έτσι, αφού η κυπριακή πολιτική ταυτότητα βρίσκεται χαμηλό επίπεδο αποδοχής από τις δύο κοινότητες, υπάρχουν από μελετητές της ελληνο-κυπριακής πλευράς δεύτερες σκέψεις για την επίλυση του κυπριακού ζητήματος, μιας και θα επηρεάσει την εθνοτικά ομοιογενή και ευημερούσα οικονομία της ελεύθερης Κύπρου (Κωτούλας, 2017).

Ακόμη ένα παράδειγμα κράτους που οι μειοψηφικές εθνοτικές ομάδες έχουν υψηλότερα ποσοστά γονιμότητας, είναι το Ισραήλ. Σε αυτή την περίπτωση, απέναντι στις κυρίαρχες πληθυσμιακές ομάδες που χειρίζονται και απολαμβάνουν τον πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό έλεγχο, οι μειοψηφίες χρησιμοποιούν ως ανταποδοτικό μέσο τη δημογραφία. Οι μουσουλμάνοι Παλαιστίνιοι στις «κατεχόμενες περιοχές»

παρουσιάζουν κατά πολύ υψηλότερους δείκτες γονιμότητας σε σχέση με τους Ισραηλινούς, απειλώντας τα ποσοστά σύνθεσης του συνολικού πληθυσμού. Το δίλημμα δημογραφικής ασφάλειας εδώ βρίσκει εφαρμογή, καθώς διαβλέποντας την παλαιστινιακή δημογραφική εξάπλωση ως απειλή, πέραν της καταστολής των εντάσεων, οι υπερ-ορθόδοξοι Εβραίοι ανταποκρίνονται με ακόμη υψηλότερους δείκτες γονιμότητας (Leuprecht, 2010β).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία προσεγγίσαμε αρχικά την επιστήμη του πληθυσμού, τη δημογραφία, η οποία είναι αυτόνομη μεθοδολογικά, αλλά και διεπιστημονική. Η δημογραφία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα χρήσεων και αποτελεί σημαντικό εργαλείο κατανόησης ζητημάτων σχετικά με τον πληθυσμό, καθώς είναι πάντα παρούσα η αλληλεπίδραση μεταξύ δημογραφικών, κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων. Το ενδιαφέρον γύρω από τα θέματα του πληθυσμού είναι γνωστό από την αρχαιότητα, όπως και η επιδίωξη πολιτικών παρεμβάσεων για τη ρύθμιση και την καθοδήγηση των δημογραφικών τάσεων. Αναφερθήκαμε στις τρεις βασικές συνιστώσες της δημογραφίας: τη γονιμότητα, τη θνησιμότητα και τις μεταναστευτικές κινήσεις. Οι δραματικές αλλαγές που παρατηρήθηκαν στις συνιστώσες αυτές μετά τον 18^ο αιώνα, αρχικά με τη μείωση της παιδικής θνησιμότητας και αυξάνοντας το προσδόκιμο ηλικιακό όριο ζωής, χαρακτηρίζονται ως το πρώιμο στάδιο της δημογραφικής μετάβασης. Οι τεκτονικές αλλαγές στα δημογραφικά φαινόμενα συνετέλεσαν στην μεγάλη αύξηση του πληθυσμού μέσα σε, ιστορικά, ελάχιστο χρόνο. Φυσικά, δεν ακολούθησαν όλες οι περιοχές του πλανήτη την ίδια πορεία. Η βορειοδυτική Ευρώπη προηγήθηκε, λόγω της βιομηχανικής επανάστασης και της τεχνολογικής προόδου στην υγιεινή και στη φαρμακευτική και είναι αυτή που προηγείται επίσης, στην ολοκλήρωση των φάσεων της δημογραφικής μετάβασης. Τα αποτελέσματα αυτής της μετάβασης αποτελούν και τις κύριες δημογραφικές τάσεις: τη μείωση της γονιμότητας και της θνησιμότητας, ο γηραιότερος πληθυσμός, η αστικοποίηση, η μετανάστευση.

Έπειτα, είδαμε ότι η δημογραφία και οι τάσεις της, αναγνωρίζονται με αυξανόμενο ρυθμό ως πολύ σχετικές με την κατανόηση της διεθνούς πολιτικής και ιδιαιτέρως της διεθνούς ασφάλειας. Αναφερθήκαμε σε μια σειρά από δημογραφικούς παράγοντες, οι οποίοι δημιουργούν αγωνίες στο διεθνές περιβάλλον, καθώς θεωρούνται εν δυνάμει αποσταθεροποιητικοί. Η απότομη αύξηση του πληθυσμού σε ορισμένες περιοχές του πλανήτη και η ανισομερής κατανομή του μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων, το μέγεθος του νεανικού πληθυσμού, ο βαθμός αστικοποίησης, η μετανάστευση, η κατοχή και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων ή ακόμη και οι επιδημίες στις αναπτυσσόμενες περιοχές, δημιουργούν συνθήκες που μπορούν να προκαλέσουν την ασφάλεια. Καταλήξαμε στη διαπίστωση, ότι οι παράγοντες αυτοί συσχετίζονται μεταξύ τους, όπως επίσης και με την αλλαγή στη φύση των συγκρούσεων, ειδικά μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Κεντρικό σημείο

αποτελεί, ότι η Ευρώπη, στην οποία ολοκληρώνεται η δημογραφική μετάβαση, είναι αντιμέτωπη σχεδόν με το σύνολο των προκλήσεων στην ασφάλεια.

Στο σημείο αυτό, επιδιώξαμε να αναδείξουμε τη σημασία της δημογραφίας και τις επιπτώσεις της στην κατανομή της ισχύος μεταξύ των κρατών στο διεθνές σύστημα. Συνεπικουρούμενοι από τις θεωρίες των διεθνών σχέσεων, εκλεκτικιστικά, επιχειρήσαμε να ερευνήσουμε τη σημασία του μεγέθους του πληθυσμού και των συνιστωσών του, προς αυτή την κατεύθυνση. Ο πληθυσμός, ως αυτόνομος και μοναδικός παράγοντας, δεν αρκεί ως ικανή και αναγκαία συνθήκη αναθεωρητισμού. Ωστόσο, κανένα κράτος δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μεγάλη δύναμη αν δεν υποστηρίζεται από ικανό πληθυσμό. Ο μεγάλος πληθυσμός αποτελεί ευκαιρία για ένα κράτος να στηρίζει την οικονομική του ανάπτυξη και έπειτα τη στρατιωτική του εξέλιξη, λαμβάνοντας πάντα υπόψη και το βαθμό λειτουργίας των εσωτερικών θεσμών και του επιπέδου εκπαίδευσης. Συμπεράναμε, ότι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας ισχύος, αναδεικνύεται το επίπεδο της τεχνολογίας που έχει κατακτήσει ένα κράτος. Ένας μεγάλος πληθυσμός ενδέχεται όμως να αποτελέσει κίνδυνο για το ίδιο το κράτος, αν δεν εκμεταλλευτεί σωστά αυτό το δημογραφικό πλεονέκτημα. Σημειώσαμε τη δημογραφική πτώση της Δύσης και πως αυτή συμπαρασύρει τους οικονομικούς δείκτες και την πολιτισμική της έλξη. Έπειτα, σταθήκαμε σε μια κλασική μελέτη περίπτωσης των διεθνών σχέσεων, που δεν είναι άλλη από την αυξανόμενη ισχύς της Κίνας. Είδαμε, ότι η Κίνα θα πρέπει να αντιμετωπίσει εσωτερικές προκλήσεις και στρεβλώσεις της οικονομίας της, πριν μπορέσει να αμφισβητήσει την ηγεμονική θέση των ΗΠΑ. Επιπρόσθετα, διαπιστώσαμε ότι ο παραδοσιακός ρόλος της Ευρώπης στο διεθνές σύστημα, η οποία αποτέλεσε το υπόδειγμα της «βεσφαλιανής» παγκόσμιας τάξης και κέντρο βάρους της παγκόσμιας πολιτικής, κρίνεται επισφαλής. Αυτό οφείλεται σε σημαντικό βαθμό, στη δημογραφική κρίση που αντιμετωπίζει και των αποτελεσμάτων που επέφερε. Καταλήξαμε, επίσης, ότι το δίλημμα ασφάλειας βρίσκει εφαρμογή στα δημογραφικά φαινόμενα και επηρεάζει την κατανομή ισχύος μεταξύ εθνοτικών ή θρησκευτικών ομάδων στο εσωτερικό των κρατών.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Beckley, M. (2019). Οι ΗΠΑ θα Πρέπει να Φοβούνται μια Παραπαίουσα Κίνα. *Foreign Affairs*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.foreignaffairs.gr/articles/72512/michael-beckley/oi-ipa-tha-prepei-na-foboyntai-mia-parapaiosya-kina>.
- Bley, B. (2019). Η Νέα Γεωγραφία της Παγκόσμιας Διπλωματίας. *Foreign Affairs*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.foreignaffairs.gr/articles/72548/bonnie-bley/i-neo-geografia-tis-pagkosmias-diplomatias>.
- Huntington, S. (2016). *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών*. (μτφρ. Σ. Ριζοθανάση). Αθήνα: Πατάκη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1996).
- Kissinger, H. (2014). *Παγκόσμια Τάξη*. (μτφρ. Χ. Καψάλης). Αθήνα: Λιβάνη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2014).
- Mearsheimer, J.J. (2007). *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. (μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, επιμ. Π. Ήφαιστος – Η. Κουσκουβέλης). Αθήνα: Ποιότητα. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2001).
- Subramanian A. (2011). Η Αναπόφευκτη Υπερδύναμη. *Foreign Affairs*.
<https://www.foreignaffairs.gr/articles/68449/arvind-subramanian/i-anapofeykti-yperdynami?page=show>
- Βαρβιτσιώτης, Ι.Μ. (2002). *Οι Τρεις Απειλές του Αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Γιώτη – Παπαδάκη, Ο. (2010). *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*. Αθήνα: Κριτική.
- Γκόφας, Α. & Τζιφάκης, Ν. (2017). *Θεωρητικές προβολές στη Διεθνή Πολιτική. Ησινό-Αμερικανική πρόκληση*. Αθήνα: Πεδίο.
- Έμκε – Πουλοπούλου, Η. (2007). *Η Μεταναστευτική Πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Ηλιόπουλος Η. (2006). Εθνικό Συμφέρον Και Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας. *Προβληματισμοί*. ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ (Ελληνική Εταιρία Στρατηγικών Μελετών).τ' 36. Διαθέσιμο στο: http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t36/t36_06.htm
- Κοτζαμάνης, Β.(2015). *Στοιχεία Δημογραφίας*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

- Κωτούλας, Ι. (2017), Ο κίνδυνος εκτουρκισμού της Κύπρου. *Foreign Affairs*. Διαθέσιμο στο: <https://foreignaffairs.gr/articles/71276/ioannis-kotoylas/o-kindynos-ektoyrkismoy-tis-kyproy>
- Λάβδας, Κ. (2010). Νόρμες, Κανόνες και Εξελικτικές Διαστάσεις της Συνεργασίας στις Διεθνείς Σχέσεις. Στο Κ. Λάβδας, Η. Ξενάκης, Δ. Χρυσόχου (επιμ). *Κατευθύνσεις στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*. (σελ 57-99). Αθήνα:Σιδέρης.
- Λαυρέντζος, Α.(2006). *Σιωπηρή Άλωση, Το Δημογραφικό Και Το Μεταναστευτικό Πρόβλημα της Ελλάδας*. Αθήνα: Πραγματεία.
- Μαρτζούκος, Μ. (2006). *Δημογραφικό και Μετανάστευση: Το εκρηκτικό μίγμα που απειλεί το μέλλον της Ευρώπης και την επιβίωση της Ελλάδος*. Διαθέσιμο στο: <http://www.elesme.gr/elesmegr/dimografiko.pdf>
- Μπαλαφούκου, Μ. (2019). Ο Νέος Δρόμος του Μεταξίου. *Huffington Post*. Διαθέσιμο στο: https://www.huffingtonpost.gr/entry/o-neos-dromos-toe-metaxioe-os-dikteio_gr_5cfe8911e4b0da743462275b
- Παπαδάκης, Μ., Τσίμπος, Κ. (2004). *Δημογραφική Ανάλυση. Αρχές – Μέθοδοι – Υποδείγματα*. Αθήνα: Σταμούλης.
- Παπασωτηρίου, Χ. (2013). *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 21^{ου} Αιώνα*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Πλατιάς, Α. (2018). *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*. Αθήνα: Εστία.
- Σιάμπου, Γ. Σ. (2004). *Δημογραφία*. Αθήνα : Εκδόσεις «Το οικονομικό».
- Τραγάκη, Α., Μπαγκαβός, Χ., Ντούνας, Δ. (2015). *Περί Δημογραφίας και Πληθυσμιακών Εξελίξεων*. Διαθέσιμο στο: <http://e-book.ddounas.com/joomla>.
- Φίλης, Κ.(2017). *Πρόσφυγες, Ευρώπη, Ανασφάλεια.*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Ξενόγλωσση

- European Political Strategy Centre (EPSC), European Commission, (2017). 10 Trends Shaping Migration. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/epsc/publications/other-publications/10-trends-shaping-migration_en
- Alcaro, R. & Tocci, N. (2012). Three Scenarios for the Future of the Transatlantic Relationship. *Transworld*, 04, 1-33.
- Amerahmed, S., Cruz, M. (2018). On the impact of demographic change on economic growth and poverty. *World Development*, 105, 95-106.

- Anastasion, D. & Cincotta, C. & Engleman, R. (2003). *The Security Demographic. Population and Civil Conflict after the Cold War*. Washington: Population Action.
- Anderson, B. (2008). *World Population Dynamics*. Pearson: University of Michigan.
- Anderson, J.J. (2013). The Transatlantic Relationship. *Ulbrief*, 19, 3-15.
- Bhargava A. (2019). Climate change, demographic pressures and global sustainability. *Economic and Human Biology*. 33. pp. 149-154.
- Bledsoe, H.B. (2004), Reproduction at the Margins: Migration and Legitimacy in the New Europe. *Demographic Research*, 3, p. 87-116.
- Ceccoruli, M. & Fassi, E. & Lucarelli, S. (2017). NATO's Demographic Paradox. *Global Change Peace and Security*. 8. p. 1-21.
- Choucri, N. (1974). *Population Dynamics and International Violence*. Lexington MA: Lexington Books.
- Choucri, N. (2002). Migration and Security: Some Key Linkages. *Journal of International Affairs*, 56(1), 97-122. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/24357885>
- Eatock D. et al., Demographic Outlook for the European Union, in-depth analysis, European Parliamentary Research Service (EPRS), 2017. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/324161653_Demographic_Outlook_for_the_European_Union_2017
- Goldstone, J. (2012). Demography: A Security Perspective. At J. Spear & P.D Williams, *Security and Development in Global Politics: A critical Comparison*. Washington: Georgetown University Press.
- Goldstone, J.A. (2002). Population and Security: How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict. *Journal of International Affairs*, 56, 3-22.
- Institute Montaigne. (2018). *The Demographic Challenge: Myths and Realities*. Διαθέσιμο στο: <https://www.institutmontaigne.org/en/publications/demographic-challenge-myths-and-realities>.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Lee, R. (2003). The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change. *Journal of Economic Perspectives*, 17, 167-190.
- Leuprecht, C. (2010α). International Security Strategy and Global Population Aging. *Journal of Strategic Security*, 4, 27-48.

- Leuprecht, C. (2015). Security Policies: Demographic Trends and International Security. *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy*, 3, 1-10.
- Leuprecht, C.(2010β) The Demographic Security Dilemma. *Yale Journal of International Affairs*. 2. p. 60-74.
- Malnar, A. & Malnar, D. (2015). Demographic Security Trends in Southeastern Europe. *CIRR*, 73, 57-87.
- Margaras V. et al.,Demographic trends in EU regions, Briefing, European Parliamentary Research Service (EPRS), 2019. Διαθέσιμο στο:http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI%282019%29633160
- Nichiporuk, B. (2000). *The Security Dynamics of Demographic Factors*. Santa Monica: RAND.
- Nye, J.Jr., (1990). The Changing Nature of World Power. *Political Science Quarterly*. 105. 181-182.
- Parkes, R. (2015). European Union and the Geopolitics of Migration. *ULpaper*, 1, 1-50.
- Peterson, P.G. (1999). Gray Dawn: The Global Aging Crisis. *Foreign Affairs*, 78, 1, p.42-70.
- Roser, M., Richie, H., Ortiz-Ospina E. (2019). World population Growth. *Our world in data*. Διαθέσιμο στο:<https://ourworldindata.org/world-population-growth>
- Russell S., Wender M. (2001). *Demography and National Security*. New York: Berghahn Books.
- Soffer, A. (2008). The Connection between Demography and National and International Security – The Case of E.U. National Security and the Future, 1-2 (9), p.9-25.
- Tragaki, A. (2007). Demography and Migration as Human Security Factors: the case of South Eastern Europe. *Migration Letters*, 4 (2), 103-118.
- Urdal, H. (2005). Population, Resources and Political violence: A sub-National Study of India 1956-2002. *Centre for the Study of Civil War (CSCW)*.
- Urdal, H. (2011). Demography and Armed Conflict: Assessing the Role of Population Growth and youth Bulges. *Center for Research on Peace and Development (CRPD)*, 2, 1-11.

Vishnevsky, A. (2018). The Influence of Current Demographic Processes on International Relations and International Security: The Russian Take. *Governance in an emerging new world*. 118. p. 1-11.